

Jordbrukets roll i utveckling

- med speciellt fokus på Kambodja

Kandidatexamen i geografi vt-12 (GE4200)

Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi

Handelshögskolan, Göteborgs Universitet

Av: Joakim Rahm & Poria Kohestani

Handledare: Robin Biddulph

Förord

Detta är en studie som innefattar 15hp och har genomförts vid Institutionen för Kulturgeografi och Ekonomisk geografi vid Göteborgs Universitet. Studien är ett examensarbete i programmet Geografi och genomfördes under den sista terminen (GE4200).

Valet av ämne gjordes då våra specialkunskaper var inom två helt olika områden att titta på två helt olika teorier. Valet för Poria Kohestani med ekonomisk geografi i bagaget föll på economic development teorierna och för Joakim Rahm med specialkunskaper inom globala genusfrågor och genusvetenskap föll då på livelihood approaches.

Vi vill framföra ett stort tack till vår handledare Robin Biddulph vars kunskaper varit ovärderliga för oss och vår studie.

Vi vill även framför ett stort tack till Bodil Jansund som varit ett stöd under besvärliga stunder.

Abstrakt

Studien tittar på betydelsen av jordbruk för utveckling. Därefter fortsätter studien att titta på hur jordbrukets roll i Kambodja ser ut och finns det andra sätt som bättre lämpar sig för att Kambodja ska nå utveckling. Vi har lagt speciellt fokus på risodlingens roll som inkomst aktivitet. För att hitta svaren på frågorna tittar vi på två olika aspekter, economic development samt livelihood approaches. Economic development ser jordbrukets roll som en central del i utveckling av industri medan livelihood ser att det finns mer komplexa mönster i verkligheten att beakta för att utveckla ett land. Först därefter appliceras teorierna på fallet Kambodja.

Inom livelihood studien har vi använt oss av några centrala begrepp som vi sedan använt på Kambodja. Deagrarianization och diversification är begrepp som diskuterar vikten av att finna andra inkomst källor än jordbruket.

Vi har gjort en komparativ litteraturstudie där vi använt oss av artiklar, böcker samt internetkällor inom economic development och livelihood approaches som vi sedan applicerar på fallet Kambodja.

Applicerar man economic development teorierna på Kambodja finner vi att det är av vikt att lägga fokus på jordbrukssektorn för att kunna utveckla en bredare industri. Enligt de teorierna så är jordbruket fortfarande en central del i utvecklingsprocessen. Men när vi applicerar livelihood approaches på Kambodja ser vi att fokus inte enbart skall ligga på jordbruket, utan för att nå utveckling ska fokus istället placeras på att diversifiera inkomstaktiviteter succesivt då jordbrukets roll har minskat för landsbygdsbefolkningens ekonomi.

Nyckelord: economic development, livelihood approach, diversification, risodling, Kambodja

Innehållsförteckning

FÖRORD	3
ABSTRAKT	5
INNEHÅLLSFÖRTECKNING	7
FIGURFÖRTECKNING	8
1. INTRODUKTION	1
1.1 INLEDNING:	1
1.2 SYFTE:	1
1.3 FRÅGESTÄLLNINGAR:	1
1.4 DISPOSITION	2
2. METOD	3
2.1 KÄLLKRITIK.....	4
3. JORDBRUKETS ROLL I UTVECKLING - ETT TEORETISKT PERSPEKTIV	5
3.1 ECONOMIC DEVELOPMENT:.....	5
3.1.1 <i>Walt Witham Rostows teori</i>	5
3.1.2 <i>Ortodoxa teorin</i>	9
3.1.3 <i>Heterodoxa teorin</i>	11
3.2 LIVELIHOOD APPROACHES	13
3.2.1 <i>Inledning:</i>	13
3.2.2 <i>Bakgrund:</i>	14
3.2.3 <i>Paradigm skiften inom landsbygdsutveckling: 1950-2000</i>	16
3.2.4 <i>Det första paradigmskiftet</i>	16
3.2.5 <i>Det andra paradigmskiftet</i>	17
3.2.6 <i>Deagrarianization</i>	17
3.2.7 <i>Diversification</i>	18
3.2.8 <i>En global process</i>	18
3.2.9 <i>Gammal och ny fattigdom</i>	19
3.2.10 <i>Utmaningar för framiden</i>	19
4. JORDBRUKETS ROLL ENLIGT ECONOMIC DEVELOPMENT TEORIERNA	21
4.1 JORDBRUKETS ROLL I UTVECKLING - LIVELIHOOD APPROACHES	22
4.2 SAMLADE SLUTSATSER AV JORDBRUKETS ROLL I UTVECKLING	24
5. JORDBRUKETS ROLL I UTVECKLING – FALLET KAMBODJA	26
5.1 KAMBODJAS UTVECKLING DE SENASTE TVÅ ÅRTIONDENA	26
5.2 JORDBRUKETS ROLL I KAMBODJA	27
5.3 RISODLINGENS ROLL I KAMBODJA	28
5.4 FALLSTUDIER I KAMBODJA	32
5.4.1 <i>Exempel 1: Inkomstflöden i byn Buon</i>	33
5.4.2 <i>Exempel 2: Babaong & Trapeang Prei</i>	34
5.4.3 <i>Exempel 3: MOPS</i>	35
5.5 DISKUSSION	37
6. SLUTSATSER	40
7. REFERENSER	42

Figurförteckning

Figur 1. Den geografiska utbredningen av risproduktion i Kambodja.

Figur 2. Markbördigheten i Kambodja från ett geomorfologiskt perspektiv.

Figur 3. Fattigdomskarta över Kambodja.

1. Introduktion

1.1 Inledning:

Rent historiskt har jordbruk varit en process för att nå ekonomisk utveckling. Detta har varit nyckeln till att skapa snabb tillväxt i ekonomin, minska fattigdom och uppnå strukturella förändringar i samhället (Bezemer & Headey, 2007, s.1). Men över de senaste årtiondena har detta inte längre varit lika självklart, då nya forskare som Whitfield (2012, s.1) påstår att det nödvändigtvis inte behöver bara vara satsningar på jordbruket utan andra aktiviteter kan också spela samma roll som jordbruket utgjort.

Detta har öppnat upp vårt intresse för de olika teorierna om klassiska utvecklingsteorier till heterodoxa utvecklingsteorier. Men dessa teorier förklarar enbart utveckling från en statlig utgångspunkt och inte vad utveckling innebär för självaste individerna. Därför har vi öppnat upp vårt intresse för ytterligare en aspekt i form av livelihood approach¹.

Teoretikernas idéer är enbart intresseväckande när vi sätter dem i en kontext där vi kan se effekter och konsekvenser. Vi har valt att titta på Kambodja som studieområde eftersom det är ett land som har baserat stora delar av ekonomin på landsbygden, men samtidigt lyckats med att bygga sin ekonomi utan att någon fundamental omstrukturering av jordbrukssektorn som har sakta minskat i betydelse (UNCDF, 2010, s.39).

1.2 Syfte:

Syftet med föreliggande studie är att beskriva och förklara vikten av jordbruk samt jordbrukssektorns roll i ekonomin. Med Kambodja som exempel kommer vi att försöka lösa detta på ett mer konkret sätt, där landets brister och framsteg på både makro- och mikronivå kan bistå med vilka processer som är viktiga i ekonomin. Tidsperioden vi har tittat på är från 1993 och fram tills 2012.

1.3 Frågeställningar:

Vad i economic development² litteraturen är sambandet mellan jordbruket och nationell utveckling?

Vad, om något, gör livelihood research för att ändra förståelsen av jordbrukets roll i den nationella utvecklingen?

¹ I studien används begreppet livelihood approach genomgående och översätts inte till svenska.

² I studien används begreppet economic development genomgående och översätts inte till svenska.

Vad har varit jordbrukets roll i Kambodjas ekonomiska utveckling under de senaste två årtiondena?

Vad kan lokala studier om rural livelihood förklara om jordbrukets roll i den ekonomiska utvecklingen?

Vilka inkomstkällor finns att tillgå förutom jordbruket i Kambodja?

1.4 Disposition

I studiens första kapitel finns först en inledning som förklarar studien och varför ämnet valts, sedan följer studiens syfte samt frågeställningar.

I det andra kapitlet följer en metod där studiens metodik diskuteras. Med vilka val som gjorts och varför, den innehåller även källkritik.

I det tredje kapitlet finns vårt ganska omfattande teoretiska ramverk där vi först går igenom economic development teorierna med Rostows fem stadier till utveckling, den ortodoxa teorin samt den heterodoxa teorin. Economic development avslutar med att diskutera jordbrukets roll enligt teoretikernas anblick.

Efter economic development kommer livelihood approaches som inleds med en historisk tillbakablick på hur begreppet myntades och dess roll. Därefter studeras två olika paradigmskiften från som skett från 1950-talet och fram tills idag. Efter detta går studien in djupare på begrepp inom livelihood approaches med stort fokus på deagrarianization och diversification. När detta är gjort studeras hur fattigdom förändrats och kapitlet avslutas med att titta på några utmaningar inför framtiden samt hur jordbrukets roll enligt livelihood approaches ser ut.

I resultatkapitlet analyseras fallet Kambodja där studien inleds med att studera hur utvecklingen sett ut i landet de senaste två årtiondena. Sedan analyseras först jordbrukets roll i Kambodja innan blickarna vänds åt risodlingens roll. Kapitlet avslutas med tre olika fallstudier som innehåller sammanlagt 12 byar som ligger i olika utvecklingsfaser.

Studien avslutas med att diskutera våra egna slutsatser kring Kambodja och teorin utifrån våra frågeställningar.

2. Metod

Studieområdet Kambodja valdes för att förstå varför Kambodja inte lyckats med utvecklingsprocesserna då grannländer som Thailand nått längre i den processen. Studien har valt ut ett antal teoretiker ur två utvecklingsskolor nämligen Economic development och Livelihood approaches. Detta gjordes för att titta på hur de beskriver utvecklingsprocesser och därigenom försökt oss på att förstå varför Kambodja ligger i den utvecklings skede som de befinner sig i. Teoretikerna valdes utifrån vad som är aktuellt för studiens forskningsområde. Studien tolkar tidsramen från 1950-talet och fram tills 2012. Scoones valdes då han tillför en hel del historisk bakgrund om begreppet livelihood samt tar upp ett antal olika utmaningar för begreppet, även Rostow valdes av liknande anledning till economic development. Genom att ha ett så brett tidsperspektiv har det gett studien en bred förståelse för hur utvecklingsteorierna/metoderna förändrats genom tiden och blivit till vad de är idag. Studien tittar på economic development som ser utveckling som en linjär linje samt livelihood approach som istället ser till komplexiteten i landsbygdsutveckling i fattiga länder. Dessa redskap hjälper studien att förstå olika utvecklingsprocesser. Då de teoretiska slutsatserna skapats och litteraturen gått igenom, genomfördes några konkreta slutsatser om fallet Kambodja där de teoretiska referensramarna kunde appliceras på fallet Kambodja.

Upplägget på studien var att en av författarna studerade economic development och den andra livelihood approaches. Inom economic development studeras först Rostows fem stadier för utveckling, därefter tas de heterodoxa samt ortodoxa teorierna upp. Inom livelihood approach tas det först upp en bakgrund till begreppet sedan följer en analys av olika paradigmskiften som skett och som kan se i framtiden, efter det går studien igenom viktiga begrepp för att förstå hur det ser ut på landsbygden och vilka inkomstmönster som sker, detta görs med hjälp av deagrarianization³ och diversification⁴. Teorikapitlet avslutas med att gå igenom utvecklingsteoriernas likheter och skillnader.

Efter detta studerades det med hjälp av teorierna hur Kambodjas utvecklings sett ut och ser ut i dagsläget. Där studien förts fokuserar på jordbruket i Kambodja för att sedan övergå till risodlingens roll där. Därefter studeras sammanlagt tolv olika byar i Kambodja med hjälp av så kallade fallstudier. Kapitlet om Kambodja avslutas med en diskussion utifrån vad teoretikerna anser. Sist i studien appliceras författarnas egna slutsatser i ämnet.

³ Deagrarianization är ett begrepp inom livelihood approach där man studerar icke-jordbruks aktiviteter på landsbygden.

⁴ Diversification är även det ett begrepp inom livelihood approach där man studerar hur människor diversifierar sina inkomster.

2.1 Källkritik

Vi har valt teoretiker utifrån ett ganska brett perspektiv. Rostows teorier är relativt gamla och kan ifrågasättas om de går att applicera på dagens utvecklingsländer men han togs med då hans teorier varit en stor bas för economic development teorierna fram tills idag. Annars har valet av artiklar och teoretiker varit över ett brett spektra. Avgränsningar som vi hade när valen gjordes var att de skulle vara relativt aktuella i dagsläget. Några artiklar från 1990-talet och början på 2000-talet finns dock med vilket medfört viktig information till studien. Det som går att ifrågasätta är några artiklar från Kambodjas regering då deras syfte och mål med utlämnandet av materialet kan rikta sig mot biståndsgivare vilket medför en viss hänsyn vid tolkning av data.

3. Jordbrukets roll i utveckling - ett teoretiskt perspektiv

3.1 Economic development:

I detta redovisas economic development teorierna som valts. Kapitlet kommer att börja med en sammanfattning av Rostows teorier och beskriva hur samhällen utvecklas ekonomiskt på ett klassiskt vis. Därefter kommer den ortodoxa teorin med Bezemer och Headey att belysa jordbrukets roll och viktiga faktorer som berör jordbruksutvecklingen. Avslutningsvis så kommer en beskrivning på Whitfields heterodoxa förklaringar och riktlinjer på jordbrukets roll inom economic development.

3.1.1 Walt Witham Rostows teori

Enligt W. W Rostow så existerar det fem steg av ekonomisk tillväxt. Det är möjligt att identifiera alla samhällen med ekonomiska dimensioner inom någon av de fem stegen för ekonomisk tillväxt vilka enligt Rostow är; The traditional society, the preconditions for take-off, take-off, the drive to maturity⁵ och konsumtionssamhälle (Rostow, 1971, s.4).

The Traditional Society

The traditional society anses erhålla begränsade funktioner i dess utvecklingsstruktur och är baserade på attityder från en vetenskap och teknologi före "pre-newtonian". Pre-newtonian används som en symbol för den tidsålder då människan hade några igenkännbara lagar som gällde för den fysiska värld som gick att uppfatta. Rent historiskt är dynastierna i Kina, medeltida Europa, civilisationerna i mellanöstern och medelhavet exempel på "pre-newtonian". Men även en tid efter pre-newtonian kallas också för the traditional society, eftersom människorna fortfarande inte hade brukat sina nya förmågor regelbundet genom att manipulera sin miljö och uppnå nya höjder av ekonomiska framgångar (Rostow, 1971, s.4).

The traditional society är ingen statisk enhet, utan är kapabel till produktionsökningar. Detta kunde ske med hjälp av ökade mark areal och tekniska innovationer. Oftast var innovationerna av den produktiva arten, som kunde introduceras till jordbruk och industri. Exempel på sådana innovationer var förbättringar i bevattningssystemet eller spridning av nya grödor (Rostow, 1971, s.4).

Men den centrala faktorn i the traditional society kvartstod, att det fanns ett tak för hur mycket produktion per person som var möjligt. Orsaken till detta tak kan varit det faktum att den

⁵ De första fyra dimensionerna översätts inte då deras budskap bättre förstås på engelska.

moderna vetenskapen och teknologin varken var tillgänglig eller regelbunden och systematiskt tillämpad (Rostow, 1971, s.4).

Rent historiskt har the traditional society varit i ständig förändring. Områdena och volymen för handel har varit växlande, exempel på faktorer som påverkat är politisk och social turbulens, effektivitet av centralstyret samt underhållskostnader för vägar. Även befolkningen begränsade och hjälpte till att skapa ett tak för the traditional society. Nivån på människors livskvalité kunde minska och öka i ordning med skörden, förekomsten av krig och pest (Rostow, 1971, s.4-5).

Graden av utveckling varierade för både tillverkning och jordbruk. Produktionen var begränsad med hänsyn till otillgänglighet av modern vetenskap, och dess tillämpningar, och dess sinnesstämning. Generellt sett fick de traditionella samhällena på grund av begränsningar ägna stora delar av sina resurser på jordbrukssektorn. Inom jordbrukssektorn existerade det en social struktur som var hierarkiskt ordnad, med ett smalt omfång, men i vissa fall fanns det de som främjade vertikal rörlighet. Familj och klan befattningar spelade även en stor roll i de sociala strukturerna. Värdegrunden för dessa samhällen hade som utgångspunkt att det utbud av möjligheter som finns även gäller ens barn och var detsamma som det varit för farföräldrarna. Detta innebar att individer inte kunde kortsiktigt sträva efter att förbättra sin vardag utan var tvungna att jobba på det långsiktigt. Med andra ord så kunde individen sträva efter att förbättra sin lott i livet under sin livstid (Rostow, 1971, s.5).

The traditional society har alltid regerats av en eller annan form av centralt styre. Detta trots att regionerna var relativt självförsörjande samtidigt som den centrala makten på regional nivå oftast var de som tog alla viktiga lokala beslut. Den politiska makten på regional nivå kunde exempelvis ligga hos den som ägde marken (Rostow, 1971, s.5).

The Preconditions for Take-Off

Det andra stadiet för tillväxt omfattar samhällen som är i processen av en övergång. Under denna period utvecklar de förutsättningar som krävs för att uppnå nästa stadie. Under tiden the traditional society transformeras för att bättre kunna exploatera resultatet av modern vetenskap, förhindra avtagande avkastning, och följaktligen få åtnjuta de möjligheter och lycka som exempelvis ränta på ränta (Rostow, 1971, s.6).

I väst Europa under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal började insikter i modern vetenskap allt eftersom att omsättas i nya produktionsanläggningar inom både jordbruk och industri, i en

dynamisk miljö genom den expansionen som skedde av världsmarknaden och den internationella konkurrensen om dem (Rostow, 1971, s.6).

Bland de väst europeiska staterna hade britterna det mest gynnsamma läget geografisk sett till tillgångar till naturresurser, handelsmöjligheter, sociala och politiska strukturer. Alla dessa faktorer gjorde att britterna var först med att utveckla och skapa the precondition for take-off. Generellt sett i modern historia så har situationen för att uppnå dessa förutsättningar inte varit samma som de europeiska erfarenheterna. Förutsättningarna har inte skapats på ett endogent sett utan varit externa intrång från mer utvecklade samhällen. Det var en invasion från de mer utvecklade samhällena, vare sig det skedde bokstavligen eller bildligt. Detta chockade de traditionella samhällena och startade eller skyndade på dess undergång. Men de satte också igång idéer och en stämning eller en känsla där det nya moderna samhället skulle baseras på den egna kulturen (Rostow, 1971, s.6).

Idén spred inte enbart att ekonomisk utveckling är bra, utan också att det kan vara en nödvändig förutsättning för något annat ändamål till exempel; nationell värdighet, privat vinstdrivande, den allmänna välfärden eller bättre liv för barnen och utbildning, i alla fall för en del människor. Nya företagsamma personer kom att träda fram i den privata ekonomin och i regeringen. Dessa företagsamma människor ville göra besparingar mer rörligt och ta risker i jakt på att skapa vinster eller modernisera. Exempelvis med hjälp av bankerna och andra institutioner framträdde rörligt kapital. Med tiden ökar investeringar och omfattningen av handeln vidgar sig både internt och externt (Rostow, 1971, s.6-7).

Men allt detta sker med en begränsad fart då mycket av ekonomin och samhället fortfarande karakteriseras av traditionella lågt produktiva metoder. Ett typiskt exempel på detta var de politiska institutioner som fanns kvar sedan tidigare och ett centralt styre som både effektiviserats och samtidigt blivit mer nationaliserad emot de traditionella samhället. Detta i sin tur har varit nödvändigt för att kunna gå vidare till nästa stadie (Rostow, 1971, s.7).

Take Off

I detta stadium överkommer samhället intervallfasen av gamla block eller problem och går mot en stadig tillväxt i ekonomin. Ekonomisk tillväxt blir ett normalt tillstånd. Generellt sett har take-off stadiet ökat det överliggande sociala kapitalet och den teknologiska utvecklingen inom både jordbruk och industri. Men en annan generell punkt som uppstår vid detta stadie är

tillkomsten av en politisk grupp, beredda att beakta modernisering av ekonomin väldigt seriöst och en politisk verksamhet av hög grad (Rostow, 1971, s.7).

Under take off perioden ökar takten av effektiva investeringar och kan ligga mellan 5-10% av den nationella inkomsten, det kan även överstiga dessa siffror. Nya industrier kunde uppstå då investeringarna ökade och industrierna drog in stora vinster som kunde återinvesteras och expandera industrisektorn. Detta i sin tur stimulerade fram en ny arbetsmarknad där det behövdes nya arbetare för att kunna stödja den expanderande industrisektorn, men också inom servicesektorn då fler människor flyttade in i de urbana områdena som var tvungna att kunna stödja fler människor (Rostow, 1971, s.8).

Med ny teknologi så tillkom det nya tekniker som spred sig inom jordbruk och industri, vilket kom att revolutionera jordbrukssektorn. Detta innebar att jordbrukssektorn blev mer kommersialiserat och jordbrukarna började acceptera nya metoder, samt en ny livsstil. De revolutionära förändringarna inom jordbrukssektorn som var riktade mot produktion, var både en förutsättning och en vital del i att uppnå en lyckad take off era. I ett decennium eller två inom take off period brukar samhällens politiska struktur omvandlas så att en stadig tillväxt regelbundet kan stödjas (Rostow, 1971, s.8).

The drive to Maturity

Efter take-off kommer långa intervaller med hållbara eller varierande utveckling, samtidigt som ekonomin regelbundet växer. Detta i sin tur driver fram och sträcker ut den moderna teknologin över alla de olika fronterna i ekonomin. Mellan 10-20% av den nationella inkomsten investeras stadigt och tillåter produktionen att överstiga tillväxten i befolkningen. Det som utgör ekonomin förändras outhärligen som exempelvis ny teknik som förbättras vilket gör att industrierna kan öka takten på produktionen vilket leder till att den gamla industrisektorn planar ut (Rostow, 1971, s.9).

Nästa steg i stadiet the drive to maturity sker på den internationella planen då tidigare varor som importerades produceras hemma, nya bestämmelser för import utvecklas och utvecklingen av nya exportvaror kommer till för att skapa balans. Under take-off perioden var basen för ekonomin relativt smalt sammansatt av industri och teknologi, medan i the drive to maturity stadiet så är det en mer raffinerad teknologisk bas med komplexa processer. Exempel på detta är när industrin går från de tunga järn och kol baserade verkstadsindustrierna till verktygsmaskiner, kemikalier och elektronisk utrustning (Rostow, 1971, s.9).

Stadiet av konsumtionssamhälle

I detta stadium så skiftar ekonomin mot varaktiga konsumtionsvaror och tjänster. Två viktiga händelser har skett när samhällen nått sin mognadsfas. För det första stiger realinkomsterna per capita till en punkt där ett stort antal personer får ett kommando över konsumtion som överskrider grundläggande behov som mat, husrum och kläder. Den andra viktiga händelsen var en förändring på strukturen av arbetskraft, människor började jobba mer inom kontorsarbeten och kvalificerade fabriksjobb (Rostow, 1971, s.9).

Utöver de ekonomiska förändringarna som kom, upphörde samhället att acceptera ytterligare fortsättning av modern teknik som ett övergripande mål. Det är detta stadiet som exempelvis västerländska samhällen valt att fördela sina resurser på välfärd och trygghet. Detta är ett stadie där samhällets resurser tenderar att riktas mot produktion av konsumentprodukter och spridningen av tjänster på ett sätt som inte varit möjligt. Företeelsen som avgör detta förhållande är om konsumenterna befinner sig i ett läge där deras suveränitet råder (Rostow, 1971, s.11).

3.1.2 Ortodoxa teorin

Enligt Bezemer och Headey är investeringar i jordbrukssektorn av utvecklingsländer tillsammans med landsbyggds infrastruktur, hälsa och utbildning både bra för fattigdomsbekämpning och ekonomisk tillväxt. Men tyvärr har utvecklingen de tre senaste årtiondena varit ineffektiva och systematiskt orättvisa mot landsbyggdens jordbruk när det gäller fördelningen av utvecklingsresurser (Bezemer & Headey 2007, s.1).

Alla avancerade länderna av ekonomisk betydelse idag började först med att utveckla sin jordbrukssektor på landsbyggden och uppnå en produktivitet med en väsentlig vinstmarginal i de tidiga stadierna av deras utveckling. Den ekonomiska politik som systematiskt har genomförts av både utvecklingsländer och utvecklade länder har varit partisk. Ekonomer har länge varit medvetna om detta systematiska och institutionella problem och därigenom skapat uttrycket urban bias⁶. Det finns också en så kallad trade based bias⁷ som handlar om hur handelspolitiken har diskriminerat mot jordbrukssektorn (Bezemer & Headey 2007, s.2).

Uttrycket urban bias innebär att det finns grupper med en geografiskt central lokalisering i städerna. Dessa grupper använder sin politiska makt för att hämma den ekonomiska utvecklingen på landsbyggden för att igengäld gynna sin egna i städerna. Detta är ett

⁶ Begreppet förstås bäst på engelska

⁷ Begreppet förstås bäst på engelska.

strukturellt problem och det orsakas av fyra viktiga faktorer, dessa är: den privata sektorn, offentliga sektorn, handeln och bidrag.

När det gäller den privata sektorn så har den påverkats av koloniala arv som lämnat kvar en dualistisk ekonomi och allvarliga misslyckande i den fria marknaden. En annan viktig faktor när det gäller den privata sektorn är när jordbrukssektorn genomgår tillväxt och utveckling så finns det kostnader som andra i samhället drabbas av, dessa kostnader kan vara markförstörelse, skogsskövling och utsläpp. Sätt att motverka sådana kostnader kan vara att införa skatter och förbud, men mindre utvecklade länder saknar oftast liknande riktlinjer för att stoppa de extra kostnaderna som samhället får plocka upp. Följden av detta blir i sin tur ihållande fattigdom på landsbygden, urbanisering av landsbygden och för tidiga försök att industrialisera som omintetgörs. Ett annat problem som uppstår är även en hög ojämlikhet över marktillgångar och brist på jämlikhet mellan städer och landsbygd i utvecklingsländerna (Bezemer & Headey 2007, s.3).

När det gäller den offentliga sektorn hos utvecklingsländer så finns det en relativt svag politisk röst för fattiga personer som bor på landsbygderna jämförelsevis med de som är rika på landsbygderna. Även personer som är både rika och fattiga i städerna har en större politisk röst än de fattiga på landsbygderna. Detta kan i sin tur leda konsekvent till direkt eller indirekt höjd beskattning av jordbruken (Bezemer & Headey 2007, s.4).

Eftersom de mer utvecklade ländernas landsbygd har en relativt stark politisk röst så skapas det en rural bias⁸ som leder till protektionistiska handelsbarriärer mot de mindre utvecklade länderna när det gäller jordbruksexport. Även stora subsidieringar av mer utvecklade ländernas jordbruk skapar en ojämlik konkurrens situation (Bezemer & Headey 2007, s.4).

Bezemer och Headey anser att bistånd som ges har ofta krav som exempelvis att staten i det biståndstagande landet skall generellt sett inte ingripa och även inte i någon speciell eller enskild sektor för den delen. Det finns även en inställning att utvecklingsprojekt för landsbygden i mindre utvecklade länderna och gröna revolutionen är ett misslyckande. Detta har inneburit följande konsekvenser: en kraftig nedgång i flödet av bidrag till jordbrukssektorn och en dramatisk minskning i forskningsanslag för jordbruk hos Världsbanken om man jämför med andra fält (Bezemer & Headey 2007, s.4).

⁸ Är ett begrepp som bäst förstås på engelska.

Bezemer och Headey anser att en övergripande statlig inblandning inom jordbrukssektorn är nödvändig för både jordbrukssektorns utveckling samt den ekonomiska utvecklingen. De menar att eftersom jordbruk är en arbetsintensiv sektor som är en bra hushållning av knappa kapital för mindre utvecklade länder. Detta i sin tur skapar tillväxt menar de genom att bidra med billig mat, råmaterial, arbetskraft, bildning av sparade kapital och en efterfrågan på andra produkter än de från jordbruket. Bezemer och Headey vill även poängtera att tillväxt inom jordbrukssektorn skapar en trygg politisk situation på grund av att det finns matsäkerhet inom landet (Bezemer & Headey, 2007, s.2).

3.1.3 Heterodoxa teorin

Viktig historisk utveckling

Whitfield har sitt ursprung i den internationella debatten om utvecklingshjälp och fattigdomsbekämpning. Hon anser att en justering av denna debatt är nödvändigt, sett ur ett historiskt perspektiv där uppbyggnaden av produktionskapacitet och jordbrukets produktivitet ses som en god grund för välstånd och även då långsiktigt hållbar fattigdomsbekämpning. Whitfield har sin grund i de heterodoxa utvecklingsteorierna och hävdar att processer som industrialisering och ökad jordbruksproduktion är helt beroende av varandra (Whitfield, 2012, s.1).

För att förstå vad Whitfield menar om den situation som existerar idag så måste man titta tillbaks i tiden. Vid två tillfällen har världen delats upp i olika block, de rika och mer utvecklade samt de fattiga och mindre utvecklade. Det första tillfället skedde under 1800-talet, medan det andra inträffade efter andra världskriget. Båda dessa händelser är viktiga, men inte lika mycket som det andra (Whitfield, 2012, s.1).

Efter uppdelningen som inträffade efter andra världskriget skapades det ett block med redan rika och industrialiserade länder och det andra blocket bestod av länder som försökte uppnå samma typ av levnadsstandard fast genom industrialisering som första blocket, men med ett annat tillvägagångssätt vad gäller styret i dessa länder. Det fanns sedan ett tredje block också som många gånger var mindre och bestod av fattigare länder. Många länder i den tredje världen som det hette hade precis blivit självständiga från kolonialiseringen (Whitfield, 2012, s.2).

Vid slutet av kalla kriget hade det skett förändringar på det globala landskapet eller påbörjats. Vissa länder inom Sovietblocket genomgick en avindustrialiserings process under denna period, medan vissa sydasiatiska stater genomgick industrialiseringsprocessen och lyckades

höja sina levnadsstandarder. Medan allt detta skedde så utvecklades inte länderna inom tredje världen särskilt mycket eller så blev deras situation försämrade. Whitfield anser att termen utvecklingsland inte går att använda längre i syfte att beskriva länder i tredje världen då olika länder har utvecklats olika (Whitfield, 2012, s.2).

Hur vissa länder blivit rika och andra inte efter andra världskriget fram till Berlinmurens fall har förklarats av olika forskare i både det neoklassiska perspektivet och det heterodoxa synsättet. Det den heterodoxa skolan lär ut är att fri handel i sig inte alltid leder till meningsfullt välstånd efter att länders tillverkningsbas genomgått en process som bereder fram stordriftsfördelar. (Whitfield, 2012, s.2) Ett annat resonemang är att den neoklassiska ekonomin är en teori som handlar om utbyte och anknytningar till jämvikt, som inte kan förklara sambanden för produktionsförhållandena. Den neoklassiska teorin menar att tillväxt sker från perfekt konkurrens och en effektiv fördelning av resurser, medan den heterodoxa teorin hävdar att ekonomisk utveckling orsakas av strukturella förändringar som bryter mot den jämvikt som existerar och leder till bristfällig konkurrens och skapar kostnader (Whitfield, 2012, s.2).

De allmänna argumenten är att västerländska länder systematiskt förändrat sina länders produktionsstruktur i ekonomin, som har föranlett till en hållbar ekonomisk tillväxt och generellt sett bättre levnadsstandard. Ekonomisk utveckling kan alltså inte separeras från ett lands produktion och speciellt inte vad den producerar (industri/jordbruk) samt hur den producerar (Whitfield, 2012, s.2).

En viktig faktor som spelar en avgörande roll för strukturomvandling av ekonomin är att jordbrukssektorn och industrisektorn skall vara samordnade eller styrda i en riktning som gör att de möts. Jordbrukssektorns andelar av ekonomin kommer även att minska desto mer den ekonomiska transformationen fortskrider. Men jordbrukssektorn kommer att vara en förutsättning i ett långsiktigt perspektiv där ekonomin genomgår en transformation. Även om jordbruket kommer att minska och vara en mindre viktig faktor i det långa loppet så är det en förutsättning både kortsiktigt och medellång sikt. Men om den del av ekonomin som är icke jordbruk inte kan växa så brukar det finnas väldigt litet hopp för jordbrukssektorns fortsatta utveckling och därav den ekonomiska utvecklingen. Whitfields tanke är att industrisektorn i de urbana områdena som är geografiskt nära jordbruk skall stötta jordbruken och ge dem en gemensam marknad. Även processerna industrialisering och urbanisering blir stöttade av detta då de får tillgång till arbetare, mat, kapital och råmaterial. Whitfield hävdar alltså att tillväxten

av staden är beroende av landsbyggdens marknader precis lika mycket som landsbyggdens marknad är beroende av köpkraft, arbetsmarknad och nya teknologier från städerna för att höja sin egen lönenivå (Whitfield, 2012, s. 11-12).

För jordbrukssektorns fortsatta roll i den ekonomiska utveckling skall kunna fortskrida i någon högre utsträckning kommer det vara nödvändigt att koppla ihop det till industrialiseringen där deras råvaror kan förädlas och skapa en större inkomst. Med högre efterfrågan från industrisektorn så kommer även behovet av modernare sätt att odla, som exempelvis tillföringen av gödningsmedel för att öka produktionen och få ned kostnader. Detta har stor inverkan på fattigdoms bekämpning och alla länder som har haft erfarenheter av snabb ekonomisk tillväxt har genomgått denna utveckling (Whitfield 2012, s. 12).

Detta är sättet att binda ihop industrialiseringen och transformationsprocessen av de traditionella jordbruken till en enda modern sektor. Med dessa kopplingar så är det viktigt att notera att en stagnerande jordbrukssektor kan hämna tillväxt i industrisektorn (Whitfield, 2012, s. 12).

Whitfields riktlinjer för utveckling

Problem som låg produktivitet och dålig köpkraft i fattiga länder kan inte enbart motarbetas av att enbart producera råmaterial, då de inte genererar lika mycket som raffinerade råmaterial. Därför bör strategier som är utformade och riktade mot landsbyggdens fattiga, med fokus på att öka produktiviteten hos småbönderna och småföretagarna genom bättre tillgång till mark, vatten, kredit, marknad och andra anläggningar ses som en bra investering för en framtida ekonomisk utveckling. Fattiga i urbana miljöer måste jobba med mer arbetsintensiva produkter och processer, samt att småskaliga producenter blir mer effektivare genom att förbättra tillgången på insatsvaror (Whitfield, 2012, s.18).

Industrialiseringen måste hamna tillbaks på dagordning för fattiga länder, men måste samtidigt vara kopplat till en ökning i produktionen av livsmedelsgrödor hos småbönder. Slutligen vad gäller bistånd så måste vi se på de fattiga som producenter och inte konsumenter (Whitfield, 2012, s.17).

3.2 Livelihood approaches

3.2.1 Inledning:

Vi har ovan diskuterat economic development och dess syn på utveckling men det finns andra tankesätt om utveckling i fattiga länder. I detta kapitel tittar vi hur livelihood approaches

istället ser på utveckling. Kapitlet börjar med bakgrunds information om hur begreppet myntades och vad det är för något, sedan tittar vi hur Ellis och Biggs menar att olika paradigmskiften sett ut historiskt och därefter tittar vi på utvecklingen inom livelihood begreppet med deagrarianization samt diversification.

3.2.2 Bakgrund:

Livelihood begreppet myntades 1986 i Genève under en diskussion som pågick med basen Food 2000 report som var en rapport för Brundtland kommissionen. Utgångspunkten var en mer human metod för människor i rurala delar samt för fattiga. 1992 utvecklades, skriver Scoones, en rapport med en definition av Chambers och Conway angående "sustainable development" och lyder; *"a livelihood comprises the capabilities, assets (including both material and social resources) and activities for a means of living. A livelihood is sustainable when it can cope with and recover from stresses and shocks, maintain or enhance its capabilities and assets, while not undermining the natural resource base"* (Scoones, 2009, s. 6). Det är denna rapport som är basen för sustainable livelihood approaches⁹. Rapporten blev väl beläst och under världstoppmötet i Köpenhamn 1995 debatterades livelihood approaches men resultatet blev att metoden hamnade lite i skymundan för de nyliberala teorierna. Men livelihood hamnade ändå som en del i nyliberalistiska teorierna och man påbörjade en mindre statsstyrkt angreppssätt. Av detta blev det ett uppifrån-ner angreppssätt med nyliberalistiska teorier med ett hållbarhetstänk. De mer komplexa förhållandena inom livelihood hamnade i bakgrunden. Under senare delarna av 1990-talet och 2000-talet började människor på gräsrotsnivå ifrågasätta de nyliberala teorierna alltmer och vid World social fora 2001 i Porto Alegre inkluderades de alltmer även i de mer akademiska debatterna. Och detta främst i relation till de länder som inte återhämtat sig som man trott med de nyliberala utvecklingsteorierna som hjälp. Många teoretiker och begrepp inom livelihood approaches har kommit fram sedan mitten av 1990-talet och är idag ett perspektiv att beakta. De har bland annat lett till att biståndspengar använts på andra sätt än tidigare och man såg att människor hade olika förutsättningar och började inse att det ser olika ut i olika rurala delar av världen (Scoones, 2009, 6, 7, 12).

Livelihood är en rätt flexibel term och kan innebära rurala eller urbana förhållanden, olika yrken som fiske, jordbruk och skogsbruk eller sociala skillnader i t ex genus och ålder eller om man ser ur ett hållbarhetssynvinkel eller uthållighets synvinkel. Ian Scoones förklarar

⁹ Vi har valt att bara använda begreppet livelihood approach och inte sustainable livelihood approach. Då vi anser att livelihood approach är tillräckligt för vår studie.

livelihood som att man ser hur olika människor lever på olika platser. Hur olika levnadssätt ser ut i form av en mångfald av angreppssätt att få en inkomst men även vilka resurser man har tillgång till. Många teoretiker kanske främst behandlar det rurala som främst att handla om jordbruk, lönearbete, små-skaliga jordbruk eller företag. Scoones påpekar att detta sista angreppssätt inte räcker till och att livelihood approaches behöver utvecklas med bland annat att man ser att människor behöver kombinera olika aktiviteter där resultaten varierar och att olika strategier påverkar inkomstmönstren. Scoones menar att man även måste se hur människor anpassar, förbättrar och diversifierar sina inkomstaktiviteter. Ur Scoones perspektiv kan man tolka att han ser livelihood approaches som ett verktyg ur vilket man ser verkligheten människor lever i och se från lokala perspektiv. Han menar vidare att livelihood approaches kan fungera utmärkt som utvecklingsskola och vara en brygga mellan natur och kultur förhållanden (Scoones, 2009, s. 3, 6, 7).

Livelihood approaches använder sig ofta av fallstudier och gör fältstudier inom ett specifikt avgränsat område. Ett klassiskt frågetecken inom livelihood approaches är hur man i praktiken ska utföra metoderna. Scoones tar upp att det finns fyra olika orsaker till varför livelihood approaches inte fungerat på det sätt man först hade hoppats på. Först är det bristen på engagemang för processer involverande ekonomisk globalisering. De har ansetts som alltför komplexa strategiska processer för att kunna genomföras. Den andra punkten Scoones nämner är bristen på hur makt och politik uppmärksammas med bristen mellan livelihood och lokala regeringsmakter. Det tredje och kanske den största punkten är hur livelihood approaches misslyckats med att inkorporera klimatförändringar och dess effekter i teorierna. Det fjärde är bristen hur man ser på långsiktiga förändringar inom den rurala ekonomin (Scoones, 2009, s. 12-13). En viktig aspekt livelihood approaches fört med sig är mikro tänkandet, att man idag även beaktar lokala, kommunala, distrikt och provinsnivåer som en nästan lika viktig del som det statsledda makroperspektivet. Scoones menar även att man idag måste utveckla livelihood approaches främst på fyra punkter; kunskap, politik, skala samt dynamiska förhållanden. Dessa är kanske de främsta agendorna att förverkliga på ett intellektuellt och praktiskt sätt i framtiden (Scoones, 2009, s. 15, 22).

När man använder sig av livelihood approaches kan man göra det för att man motsätter sig den klassiska utvecklingsteorin. Man kan anse att den är föråldrad och inte ser till den rurala befolkningens faktiska levnadsvillkor. Rigg och Nattapoolwatt (2001) tar upp i sin artikel om Thailand att det finns tre klara brister i den klassiska utvecklingsteorin. För det första

underordnande av jordbruket till den urbana-industriella sektorn. För det andra tar de upp att man integrerar landsbygd samt jordbruksproduktion för kommersialisering på världsmarknaden. Det tredje de tar upp är politiska nederlag för de thailändska bönderna (Rigg & Nattapoolwatt, 2001, s.3, 6). Dagens rurala hushåll har en så diversifierad inkomstbas att de klassiska utvecklingsteorierna inte enkelt går att applicera på dagens rurala syd. Man måste se till komplexiteten i de olika rurala samhällena och anpassa utvecklingsmetoder för varje ruralt samhälle. Alla regioner har olika saker av vilket de fungerar bäst som, till exempel är samhällena vid vattendrag bättre lämpade att odla ris än ett samhälle mitt ute i skogen utan närliggande vattendrag (Rigg & Nattapoolwatt, 2001, s. 6, 7, 9).

3.2.3 Paradigm skiften inom landsbygdsutveckling: 1950-2000

Ellis och Biggs (2001) är till skillnad från economic development teoretikerna mer intresserade av landsbygdsutveckling snarare än nationell utveckling. Ellis och Biggs erbjuder en tidslinje över landsbygdsutveckling från 1950-talet och fram till 2000-talet. Där kan man tydligt se olika skiftningar inom utvecklingsteorier som var aktuella för de olika årtiondena. 50-talet dominerades av modernisering, dual-ekonomi samt samhällsutveckling. På 60-talet trodde man mycket på mekanisering av jordbruket, jordbruksutveckling och den gröna revolutionen startades. På 70-talet var det stats ledd jordbruks policys för att utveckla jordbruket, staten gav krediter och liknande till jordbruket, man satsade med andra ord mycket för att uppnå tillväxt på landsbygden och länka ihop det med urbana delar. På 80-talet satsades mycket på strukturanpassningsprogram, frihandel, staten drog sig tillbaka till förmån för NGO:s. 90-talet handlade mycket om att ge mikrokrediter och en mer aktörs orienterad rural utveckling. Men även perspektiv som GAD¹⁰ och fattigdomsbekämpning började beaktas. 2000-talet handlade om sustainable livelihoods, good governance¹¹, avcentralisering och poverty eradication snarare än om poverty reduction¹² som var en populär term på 90-talet (Ellis, Biggs, 2001, s. 3).

3.2.4 Det första paradigmskiftet

Ellis och Biggs tar upp två olika paradigmskiften som skett sedan 1950-talet och fram tills idag. Det första paradigmskiftet skedde under 1960-talet då man såg små-skaliga jordbruk som en väg framåt för utvecklingsstrategierna. I dessa små-skaliga jordbruk finns det flertalet komponenter som samverkar. De menar bland annat att bönderna själva tar bäst beslut för

¹⁰ Gender and development

¹¹ Begrepp som förstås bäst på engelska

¹² Poverty eradication och poverty reduction används på engelska för att bättre påvisa skillnaden mellan dem.

deras eget jordbruk, att de är lika effektiva som större jordbruk eftersom avkastningen av fröna inte beror på jordbrukets skala. De menar vidare att stigande tillväxt på landsbygden inom jordbrukssektorn resulterar i en allmän tillväxt på landsbygden vilket leder till andra ökade arbetsintensiva verksamheter på landsbygden. De menar att utan tillväxt på landsbygden och tillväxt inom små-skaliga jordbruk blir fattigdomsbekämpning svårt att uppnå (Ellis, Biggs, 2001, s. 5).

3.2.5 Det andra paradigskiftet

Det andra paradig skiftet ägde rum under 1980–90-talen då utvecklingen bytte fokus från ett uppifrån och ner perspektiv till ett nerifrån och upp perspektiv på landsbygdsutveckling. Detta perspektiv uppmanar alla att ta kontroll över sina egna liv och sin situation. Här tar Ellis och Biggs bland annat upp att ris i delar av asien inte alltid ger den ekonomiska avkastning man velat uppnå och att det inkluderar en hel del risker (t ex väderomväxlingar) samt att det är resursfattiga miljöer. Teknologins betydelse börjar inses och att bönderna själva är med och skapar lösningar, d.v.s. bönderna är mer deltagande och att bönderna är med som aktörer och aktivt är med för att hitta lösningar på sina egna problem då de har en unik förståelse för sina egna erfarenheter och vad de vill uppnå. Även strukturanpassning och frihandel kommer in här i mitten av 1980-talet och påverkar starkt utvecklingen på landsbygden på olika sätt, även genustänkandet kommer in och man ser att män och kvinnor har olika erfarenheter och behov (Ellis, Biggs, 2001, s. 7).

Ellis och Biggs menar att det är få länder som tillräckligt har tagit till sig livelihood approaches och menar vidare att ett nytt paradigskifte är i antågande där små-skaliga jordbruk står sida vid sida i ekonomisk betydelse med andra aktiviteter på landsbygden (Ellis, Biggs, 2001, s. 5, 9).

3.2.6 Deagrarianization

Inom livelihood approaches har man börjat se på deagrarianization och diversification. Alltså att bönder och fattiga börjat diversifiera sina inkomst flöden för att hålla hushållets ekonomi flytande. Rigg och Nattapoolwatt (2001, s. 5) påstår att deagrarianization är en process som innehåller fyra olika parallella processer; yrkesmässig justering, försörjnings omorientering, social omidentifiering och slutligen rumslig omlokalisering (Rigg & Nattapoolwatt, 2001, s. 5).

Deagrarianization förklaras av Ellis (1998) som en långsiktig process av yrkesmässig anpassning, inkomst omorientering, social identifikation samt rumslig omförflyttning av människor på landsbygden från enbart jordbruksbaserade inkomstnäringar.

3.2.7 Diversification

Diversification enligt Ellis är när rurala hushåll diversifierar sina inkomster i syfte att förbättra sin levnadsstandard. Han menar att diversification kan ses som en överlevnadsstrategi.

Diversification kan också ses som antingen en avsiktlig hushållsstrategi eller som en reaktion på en kris. Diversification ska inte enligt Ellis bara ses som ett ruralt fenomen utan att det pågår och har pågått över hela världen. (Ellis, 1998, s.1–3). När Ellis förklarar livelihood diversification hänvisar han bland annat till Bryceson när han definierar begreppet (Ellis, 1998, s. 4).

3.2.8 En global process

Ett exempel på att icke-jordbruks aktiviteter ökat är en studie som gjordes i sex afrikanska länder; Etiopien, Nigeria, Tanzania, Malawi, Zimbabwe och Sydafrika 1996-98 där statistiken visade att icke-jordbruks aktiviteter på landsbygden bidrar med 60-80% av inkomsterna till hushållen. Rigg tar bland annat upp i sin slutdiskussion att man inte längre kan se utveckling av jordbruket som bästa sätt att utveckla landets ekonomi och att den rurala ekonomins inkomst källor inte främst är från jordbruket (Rigg, 2006, s. 4-5, 16).

Rigg och Nattapoolwatt skriver i deras text (2001) om mer generella lokala mönster inom rurala syd. För att få fram sin forskning arbetar man ofta inom livelihood approaches av fältstudier och gör case studies över avgränsade lokala områden. Dessa fältstudier kan man sedan dra generella riktlinjer om även andra byar, samhällen osv. Om man till exempel gjort ett utarbetat inkomstflödes mönster över en by som Rigg gjorde i Thailand kan man även anta att angränsande och omkringliggande byar har liknande inkomstflödes mönster. När man gör dessa generella antaganden är det även viktigt att man bearbetar den vetenskapliga litteraturen som existerar för att tolka och rättfärdiga sitt antagande (Rigg & Nattapoolwatt, 2001, s. 2-3).

I artikeln om Thailand (Rigg & Nattapoolwatt, 2001) har de utformat en tabell över böndernas olika inkomstkällor i Tambon Thung Sadok regionen. Inom jordbudssektorn är den största inkomstkällan avkastningen från skörden (52 %) och inom icke-jordbrukssektorn är de största inkomstkällorna som följer; avlönad tjänsteman (31.6%), handel (8.2%), hantverk (1.5%) och övrigt 4.8%). Sammanlagt är inkomstkällorna inom jordbruket (53.9%) och inom icke-

jordbruket är inkomstkällorna (46.1%). Det kan vara av vikt att notera att dessa inkomstsiffror är från 1997. I Thailand studien tar Rigg och Nattapoolwatt även upp att hushåll som har jordbruksproduktion även måste köpa ris på den lokala marknaden för att tillgodose hushållets riskkonsumtion. Det de odlar räcker alltså inte till deras egen konsumtion (Rigg & Nattapoolwatt, 2001, s. 3, 5).

Ellis ser diversification som en global process, vilket även Bryceson gör med deagrarianization (Ellis, 1998, s. 4). Vilket också tydligt framgår av exemplen ovan.

3.2.9 Gammal och ny fattigdom

Rigg (2006) menar att det skett av en avlänkning mellan land och försörjningsmöjligheter och därigenom även länken mellan landtillgångar och fattigdom då man som förr var landlös fanns det en tydlig länk till fattigdom. En länk menar Rigg idag har suddats ut. Vidare menar Rigg att det genom att beroendet av land suddats ut även har skett en transformation från gammal fattigdom till ny fattigdom. Den nya fattigdomen är då att människor inkorporerats i den rurala marknadsekonomin och är beroende av marknadsfunktioner för sin tillgång till inkomst. Den gamla fattigdomen är då att man som landlös var beroende av t ex ackordarbeten på andras marker, alltså beroendet av landtillhörigheter relaterades till inkomst försörjningen. Detta är två typer av producerad fattigdom menar Rigg. Med andra ord var gammal fattigdom inte länkad till marknaden som den nya fattigdomen är och som utarmat den länken. Att idag äga mycket land, finns det ingen direkt länk till att man skulle vara förmögen enbart för det, vilket kanske var fallet förr. I rurala samhällen i syd har det skett en deagrarianization och diversification av inkomstflödet till hushållen. Exempel på denna transformation kan man se om man tittar på länder som Japan, Sydkorea och Taiwan där under de senaste decennierna det har skett en kraftig omstrukturering av landsbygden och jordbrukets roll där. Idag är jordbruk bara en inkomst aktivitet bland många (Rigg, 2006, s. 2, 13, 15). Rigg menar att jordbrukets roll har förändrats och att det viktiga är att människor diversifierar sin inkomst med andra aktiviteter (Rigg, 2006, s. 2.16).

3.2.10 Utmaningar för framtiden

Undantaget i studien är Scoones (2009) som främst försöker granska debatten om rural livelihood och titta på svårigheterna och utmaningarna med den. Scoones främsta referens är Robert Chambers som var med och myntade begreppet sustainable livelihood men Scoones tar upp då han påpekar att livelihood har som han ser det fyra stora utmaningar (kunskap, politik, skala och dynamik). Scoones påpekar även att forskning om detta har gjorts av bland

annat Ellis och Bryceson som menar Scoones har diskuterat och studerat deagrarianization och diversification. Scoones drar slutsatsen att livelihood approaches måste tillföras ny energi och transformeras om för att klara av utmaningarna inför framtiden (Scoones, 2009, s. 2, 13, 22).

4. Jordbrukets roll enligt economic development teorierna

Något som alla de economic development teoretiker denna studie behandlar uttrycker väldigt väl den generella vikten av jordbruk för att den ekonomiska utvecklingen skall lyckas inledningsvis. Enligt Whitfield (s.1, 2012) så är industrisektorn och jordbrukssektorn beroende av varandra. Detta är en relation som även Rostow (s. 6-10, 1971) har beskrivit, nämligen det faktum att jordbruk är en arbetsintensiv sektor som skapar många jobb initialt tills den andra viktiga sektorn nämligen industrin kan ta fart. Kan argumenten om att det går att använda sig av vilken arbetssektor som helst så länge det är produktionsintensiv ett alternativt sätt för att sätta många i arbete? Framförallt kan det vara avgörande för den ekonomiska utvecklingen? Whitfield påpekar och beskriver att grunderna för andra möjligheter än jordbruk existerar i dagens globaliserade system och är fullt möjligt som ett komplement där jordbrukssektorn inte är en möjlighet. Rostow anser däremot att enbart jordbruket skulle kunna skapa det överskott på mat och arbetare som industrisektorn behöver inledningsvis (Rostow, 1971, s.8). Båda dessa idéer har sina influenser och ursprung i olika motiv från olika tidsperspektiv och geografiska områden.

Det Rostow beskriver från sin tid spelade en viktig roll för de västerländska länderna, medan Whitfields argument är mer fokuserad på mindre utvecklade länder i världen nu i modern tid. Detta är nödvändigt att poängtera då länders förutsättningar inte alltid är samma i tid och rum.

Men mycket pekar fortfarande på att jordbruk är betydelsefullt för den ekonomiska utvecklingen än idag, eftersom det finns de som Bezemer och Headey (2007, s.1) som förespråkar att jordbruket kan spela en avgörande roll inledningsvis för att mindre utvecklade länder skall kunna avancera dess ekonomiska utveckling.

Bezemer och Headey (2007, s.2) ser strukturella och institutionella problem som skapar urban bias, vilket är förklaringen till varför många jordbruk inte kunnat uppnå en produktivitet som kan generera en tillräcklig och nödvändig vinstmarginal för att ekonomin skall kunna ta fart. De menar att både inhemska och externa bidrag, styrda NGO¹³ program och reformer är riktade och gynnsamma mot urbana områden och medfört en negativ effekt på jordbrukssektorn och därmed skapat en obalans i den ekonomiska utvecklingen och underminerat försöken till industrialisering i de urbana områdena.

Reformer som leder till mer frihandel anses ofta men inte alltid som negativt för mindre utvecklade länder, eftersom de inte kan konkurrera med högt utvecklade och industrialiserade

¹³ Non- governmental organization

länder. Bezemer och Headey ser även brist på politiskt inflytande på landsbyggen i de mindre utvecklade länderna jämfört med de mer utvecklade som ett hinder. Detta skapar protektionistiska handelsbarrierer och försvårar export av jordbruksvaror. Bezemer och Headey poängterar även att de mer utvecklade länderna har en komparativ fördel gentemot de mindre utvecklade eftersom de både har råd och en större kapacitet att subsidiera sina jordbruk vilket därav gör dem mer konkurrenskraftiga (Bezemer & Headey, 2007, s3-4).

För att bemöta alla dessa utmaningar krävs det enligt Whitfield att behandla fattiga som producenter och inte konsumenter. Detta innebär att det måste finnas statliga strategier med satsningar på både landsbygd och urbana områden. I urbana områden behövs det satsningar på att skapa jobb med arbetsintensiva produkter och processer samt bättre tillgång till insatsvaror. Det bör även ordnas satsningar på landsbyggen från statens part i form av bättre tillgång till mark, vatten, kredit, marknad och andra anläggningar. Whitfield anser att dessa satsningar kan leda till produktivare småbönder och företagare på landsbyggen liksom mer effektivitet hos småproducenter som gynnar den ekonomiska utvecklingen (Whitfield, 2012, s.17-18).

För att skapa ekonomisk utveckling bör industrisektorn och jordbrukssektorn samkordineras för att båda sektorerna skall kunna dra maximal nytta och skapa tillväxt genom jobbskapande menar Whitfield (2012, s.1). Detta innebär också att det finns olika faser av ekonomisk utveckling för att bli ett avancerat industriland. Exempelvis så är jordbruket oftast väldigt viktigt inledningsvis, men minskar i betydelse desto mer den urbana sektorns industrialisering tar över i ekonomin. Detta innebär inte att jordbrukssektorn upphör utan den utvecklas och kopplas samman med industrialiseringen och blir mer produktiv och vinstdrivande (Whitfield, 2012, s. 11-12).

Om ett land lyckas bra med överfasningsperioden där industrisektorn blir den ledande delen i ekonomin, så kommer det en period med snabb tillväxt och enligt Rostow kan detta skapa ett automatiskt behov av fler tjänstjobb inom servicesektorn för att stödja den teknologiska utvecklingen inom både industri- och jordbrukssektorn som är en väldigt vinstökande faktor för företagen (Rostow, 1971, s.8).

4.1 Jordbrukets roll i utveckling - livelihood approaches

Livelihood approaches använder sig som vi skrev ovan ofta av fältstudier. Detta leder till ett skapande av generaliserande bilder av områden där fältstudierna utförts. Ibland kan man till och med få en generaliserad bild av hela globala syd. Rigg (2006) tar upp några punkter av

vilka han menar tillhör en generaliserad bild av syd. Han menar bland annat att yrkesroller och försörjningsmöjligheter på landsbygden ökat och ökar, hushållens ekonomi är inte längre beroende av enbart jordbrukets roll, försörjning och fattigdomsstrategier har blivit avlänkade från jordbruket, ”remittances¹⁴” inkomster har fått en ökad roll för hushållets ekonomi samt att kulturella och sociala aspekter påverkat livelihood strategierna så att försörjningen ändrats.

Scoones, Ellis och Biggs är mer för att effektivisera jordbruket samt att diversifiera inkomsterna samtidigt som man i basen driver ett jordbruk och Rigg är inte direkt emot utveckling av jordbruket men diskuterar främst för deagrarianization. Alla livelihood teoretiker vi har studerat menar att livelihood approaches är det bästa sättet att analysera fattiga länder. Ellis och Biggs tar upp att livelihoods approaches ger en multipel inkomst flöde för fattiga på landsbygden och kan därför vara ett bra sätt för att minska fattigdomen i fattiga länder menar de (Ellis, Biggs, 2001, s. 1).

Rigg, Ellis och Bryceson diskuterar väldigt likartat vad gäller inkomstaktiviteter och betydelsen av att ha fler än en inkomstkälla, skillnaden är att de använder olika begrepp. Syftet är i grund och botten att förklara och minska fattigdomen och detta ska ske genom att utöka hushållens inkomstmöjligheter alltså genom att diversifiera. Skillnaderna mellan teoretikerna är att de som anser att man ska diversifiera sina inkomster är fattigdomsstrategier medan de som använder deagrarianization är livelihood strategier. Rigg använder flitigt deagrarianization medan Bryceson och Ellis använder diversification men även Rigg diskuterar vikten av diversification. Bryceson diskuterar även de-peasantization¹⁵. Alla begreppen är olika men de vill uppnå och förklara ungefär liknande fenomen. Det vill säga att jordbrukets roll är och har varit i förändring under de senaste årtiondena. Ett exempel är Bryceson som diskuterar deagrarianization och menar att den specifika del av deagrarianization är just depeasantization, vilket innebär att bönderna förlorat sin ekonomiska kapacitet och därmed även deras sociala ställning i samhället. Hon menar att detta även är en global process som pågår (Bryceson, 2002, s.2, 3). Rigg är unik med att han om man exkluderar deagrarianization och diversification främst diskuterar avlänkning från jordbruk och land till försörjning. Och även avlänkningen från land och jordbruk till fattigdom. Detta har skett menar Rigg genom förändringar inom jordbruksprocessen. På grund av denna förändring har även hushållen blivit allt mer mobila och avlägsnats från att vara begränsade

¹⁴ Finns ingen bra svenska översättning som vi kunde hitta.

¹⁵ Är ett begrepp inom livelihood approaches där det sker en av-bondefiering.

till en fast punkt som jordbruket gör, Rigg pratar då om avlokalisering av hushållen (Rigg, 2006, s. 1, 4, 13, Rigg & Nattapoolwatt, 2001, s. 6).

Rigg (2006) beskriver att det finns liknande trender över hela det globala syd och tar upp vad han tror kommer bli viktiga punkter i framtiden och vilket redan över bred front även sker idag; försörjningsmöjligheter på landsbygden ökar, antalet yrken inom hushållen ökar, hushållens inkomstbalans skiftar från jordbruk till icke-jordbruk, försörjning och fattigdom avlänkas från jordbruk och landtillhörigheter, hushållen blir allt mer mobila vilket gör försörjningen avlokaliserad, remittances spelar en allt mer viktig roll för hushållens finansiella situation, bönderna blir äldre vilket gör att medelåldern hos bönder ökar samt att kulturella och sociala förändringar inom livelihood och gör att nya modifieringar uppkommer (Rigg, 2006, s. 4).

De flesta refererar till varandra i sina texter och man förstår att det är de som är de ledande teoretikerna inom fältet idag. Bryceson tar till exempel upp att Ellis är mest intresserad av inkomst diversification. (Bryceson, 2002, s. 13) Och Rigg citerar Bryceson där hon skriver om att Afrika främst gestaltas som en jordbrukar kontinent i första hand, detta mest på grund av gamla antaganden som lever kvar från kolonialtiden (Rigg, 2006, s. 4). Ellis (1998) refererar flitigt till Bryceson och detta tänker vi är för att de har Afrika som främsta studie område medan till exempel Rigg har sydostasien som främsta studieområde (Ellis, 1998, s.4, 5, 7, 10, 12, Rigg, 2006, s. 4, 5, 8).

4.2 Samlade slutsatser av jordbrukets roll i utveckling

Economic development diskuterar inledningsvis inte behovet av fler inkomstaktiviteter än en, utan diskuterar att det viktiga är att utveckla en inkomstaktivitet (Bezmer & Headey, 2007, s.1). Medan livelihood approaches diskuterar behovet av att utveckla fler inkomstaktiviteter (Rigg, 2006, s. 16). Inom economic development teorierna ser man vikten av att människor deltar i arbetsintensiva aktiviteter för att skapa så många arbetsmöjligheter som möjligt och därmed få in fler i arbete och med fler i arbete skapas tillväxt (Whitfield, 2012, s.18).

Arbetsintensiva aktiviteter är inte något livelihood tar upp utan de ser främst att människor i hushållen ska delta i olika aktiviteter. Economic development menar att jordbrukets roll i utvecklingsprocessen är att öka sysselsättningen inom jordbrukssektorn inledningsvis för att skapa kapital för vidare ekonomisk utveckling (Bezmer & Headey, 2007, s.2). Whitfield argumenterar dock att det inte nödvändigtvis alltid behöver vara just jordbrukssektorn som står för den arbetsintensiva sysselsättningen. Whitfields argument skiljer sig i denna mening

från de klassiska economic development teorierna vi tittat på, men delar fortfarande många mönster och strukturer i sin heterodoxa utvecklings teori (Whitfield, 2012, s.1). Ett exempel på detta är att alla economic development teoretiker vi har tittat på anser att jordbrukets roll är stor inledningsvis men mattas av succesivt till fördel för industrisektorn och till en viss mån också servicesektorn.

Livelihood teoretikerna använder begreppen deagrarianization, diversification och depeasantization för att förklara jordbrukets förändrade roll och genom dessa mönster ser hur inkomstaktiviteterna förändrast och håller på att förändras (Rigg, 2006, s., Bryceson, 2002, s.2, Ellis, 1998, s.2). Agrara förändringsprocesser är något som diskuteras och de ser bland annat till migrationens roll och betydelsen av remittances och att många hushåll idag är mer mobila och inte platsbestämda som man är med ett jordbruk (Rigg et al, 2012, s. 1, 6). En central del inom livelihood är att de ser till lokalbefolkningen och att de ska vara med och påverka medan economic development avser att planeringen ska ske centralt (Ellis, Biggs, 2001, s.3).

Livelihood använder sig av fall studier medan economic development ser ur nationellt perspektiv (Rigg, 2006, s.2). Båda de teoretiska perspektiven ger infallsvinklar av olika karaktär som visar hur teorierna klagör sina argumentationer. Livelihood perspektivet redovisas ur ett mikro- och makro perspektiv, medan economic development avser det makro orienterade perspektivet för att beskriva händelser på mikro nivå. Livelihood försöker öka förståelsen för de lokala hushållen och ser ur ett komplext mönster av olika sociala faktorer som spelar in för att förstå den lokala utvecklingen och för att förklara den nationella utvecklingen (Scoones, 2009, s. 3). Livelihood ser att möjligheter till diversifierade inkomster ökat under de senaste årtiondena och att inkomster från till exempel remittances från urbana områden och grannländer blir allt viktigare (Rigg, 2006, s. 4).

5. Jordbrukets roll i utveckling – Fallet Kambodja

5.1 Kambodjas utveckling de senaste två årtiondena

År 1993 hade Kambodja nationella val som markerade en ny era för kambodjanerna som en enad nation. Sedan dess har Kambodja kantrats av dramatiska förändringar rent politiskt, ekonomiskt och socialt (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 4).

Kambodja har sedan dess anslutit sig till olika regionala och internationella organisationer som till exempel WTO¹⁶ som landet gick med år 2004. Samtidigt har landet åtagit sig viktiga institutionella och ekonomiska reformer som i sin tur varit vitala för den ekonomiska utvecklingen. (Sjöholm & Sjöberg, 2005, s.1)

Kambodja har haft tillväxt och ekonomisk utveckling där landet ökade sin BNP med 6,9 % år 2005. (The atlas of Cambodia, 2006, s.4) Mellan åren 2005-2007 har Kambodja upplevt en dubbelsiffrig tillväxt. Sådan tillväxt överstiger alla Kambodjas grannländers, men är även högre än de ekonomier som finns i östra Asien och stillahavsområdet. Det som drivit denna utveckling har varit klädindustrin (som stod för 22 % av tillväxten), turism och byggbranschen. Trots den ekonomiska utvecklingen har Kambodjas BNP varit ungefär en fjärdedel av vad länderna i östra Asien och stillahavsområdets. (UNCDF¹⁷, 2010, s.46)

En annan utmärkande del i denna utveckling har varit den sakta sjunkande fattigdomen mellan 2004-2007, från 35% ner till 30% av befolkningen. Den ekonomiska utvecklingen har karaktäriserats av en ojämn fördelning där de som redan levde ovanför fattigdomsstrecket har fått mer nytta av den ekonomiska utvecklingen än de fattiga. En annan dimension är de geografiska skillnader som existerar mellan regioner och provinser där den ekonomiska utveckling varit ojämnt fördelad. Exempelvis så har det varit en tillväxt på 12 % per år i Phnom Penh, 11 % i kustområdena och 7 % i de slätta inlandsprovinserna. (UNCDF, 2010, s.38)

Den snabba och omfattande ekonomiska tillväxten i Kambodja har åtföljts av anmärkningsvärda resultat i jordbrukssektorn. Kambodjas jordbrukssektor växte med 5,6 % mellan 2000-08 och hade den största tillväxttakten i regionen under denna period. Samtidigt har jordbrukssektorn bidragit med en tredjedel av Kambodjas BNP de senaste åren (Bingxin & Xinshen, 2011, s 4).

¹⁶ World trade organization

¹⁷ United nations capital development fund

År 1990 stod jordbruket för hälften av landets BNP, medan 2008 var det 27 % av landets BNP. Detta visar vikten av att jordbruket har minskat och är nu jämnställd med industrisektorn som också var 27 % 2007. (UNCDF, 2010, s.39) Trots detta så är jordbruket fortfarande en viktig del av ekonomin då det står för hälften av landets sysselsättning. På landsbygden så är jordbruket en viktig inkomstkälla, men även hem för de fattigaste 10 procenten av de kambodjanska hushållen.

Som ett låginkomstland är Kambodja beroende av ris som en strategisk råvara för att kunna öka inkomsterna, bekämpa fattigdom och livsmedelssäkerhet för både regional som på nationell nivå. (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 4)

Den kambodjanska staten har som policy att uppmuntra export av all överskott av skörden, men när det gäller livsmedelssäkerheten så finns det en viss oro och försiktighet över den ökade exporten av ris. Eftersom efterfrågan på ris ökat och drivit upp priset på ris så har även kambodjanska statens oro över matsäkerheten ökat. Detta har i sin tur inneburit ett införande av licenser för export. Som en konsekvent effekt har staten erfarit minskade skatteintäkter som orsakats av gränssöverskridande svarthandel där myndigheterna varit oförmögna att upprätta någon form av kontroller över handeln. (Sjöholm & Sjöberg, 2005, s.19-20)

5.2 Jordbrukets roll i Kambodja

85 % av Kambodjas befolkning bor i rurala områden och 82 % av arbetskraften ägnar sig åt jordbruk, fiske eller skog. Risjordbruk har bönder ägnat sig åt i 2000 år och 88 % av jordbruksarealerna ägnas åt risjordbruk. (Shams, 2007, s.3) Exempel på detta kan man se i Chraeng där man har 105 hektar risland att tillgå och där 11 hektar används åt annat än ris. I byn Kook Doung har man tillgång till 250 hektar risland där bara 2 hektar används åt annat än ris. (Hasselskog et al, 2000, app 1, s. 2, 8) Den genomsnittliga avkastningen av risjordbruk är 1.79 hektar, vilket är lågt om man jämför med grannländerna. (Shams, 2007, s. 3) Storleken på byarna varierar och därmed den brukbara jorden för ris. Kampot har till exempel 276 hektar brukbar jord medan byn Kampong Seu bara har 85 hektar. (CEDAC, 2010)

Byar med primär inkomstfokus på jordbruk har haft en ökad tillväxt och fler hushåll är på väg ur fattigdomen detta till skillnad från byar som är så kallade CPR¹⁸ byar, speciellt de byar med fokus på skog och fiske har haft dålig ekonomisk tillväxt och där är fler hushåll kvar i fattigdom. De byar som haft god tillväxt har även uppnått ökad ojämlikhet. De hushåll som haft en god tillväxt har ofta diversifierade inkomster medan de som är i fattigdom är väldigt

¹⁸ Common property resources

utsatta för till exempel torka eller olika naturkatastrofer och är i större grad mer drabbade av sviktande hälsa. Många fattiga i de rurala områdena är landlösa och/eller har små-jordbruk, så behovet av att finna sysselsättning utanför jordbruket och att skydda arbetskraften på jordbruken är viktigt för många fattiga i det rurala Kambodja. (Fitzgerald & Sovannarith, 2007, s. 49-50)

5.3 Risodlingens roll i Kambodja

Ris är den dominerande grödan i det kambodjanska jordbruket som är baserat på ett risodlingssystem som existerat sedan antiken. Det risbaserade jordbruksystemet i Kambodja har varit en pelare i jordbruket med sin långa historia, än idag är ris den ledande grödan i jordbrukssektorn. De kambodjanska bönderna har varit tvungna att lära sig att anpassa sig till olika lokala företeelser som olika jordar och väderförhållanden. Med dessa erfarenheter har de kambodjanska bönderna utvecklat olika system för risodling på låga och höga landsområden som bevattnas med regnvatten, djuphavsodling där man låter regnvattnet samlas på ett lågområde som omgärdas av högre topografi och så finns det odlingar på torrperioden som konstbevattnas. (The Atlas of Cambodia, 2006, s.86-88, 98-99)

Dessutom odlar 80 % av alla kambodjanska jordbrukare ris och 60 % av dem använder det till sin försörjning. 84,4% av dessa risjordbruk odlar fortfarande med traditionella metoder. (Bingxin & Shenggen, 2010, s. 2) Risproduktionen står för mer än 50 % av all den value added¹⁹ som kommer från jordbrukssektorn. (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 4)

Risodlingarna har varit den ledande drivkraften för tillväxt inom jordbrukssektorn, där nästan hälften av produktionsökningen under perioden 1994-2006 kommit från risodlingarna. På grund av den utveckling som varit inom rissektorn så har ris blivit den största exportvaran för jordbrukssektorn i Kambodja de senaste åren. Ett exempel på detta är rekordåret 2007 då risodlingen stod för 10 % av landets export samt att det överträffade landets traditionella jordbruksexportvaror som gummi och skogsprodukter. (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 5)

På nästa sida belyser vi area och produktion för risjordbruk i Kambodja från år 2006.

¹⁹ Value added innebär en ökning av vinst när en produkt eller råvara raffinerats eller förbättras. (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 4)

Legend

- Harvested Area
- Non Harvested Area
- Rice Deficit Province
- Rice Surplus Province

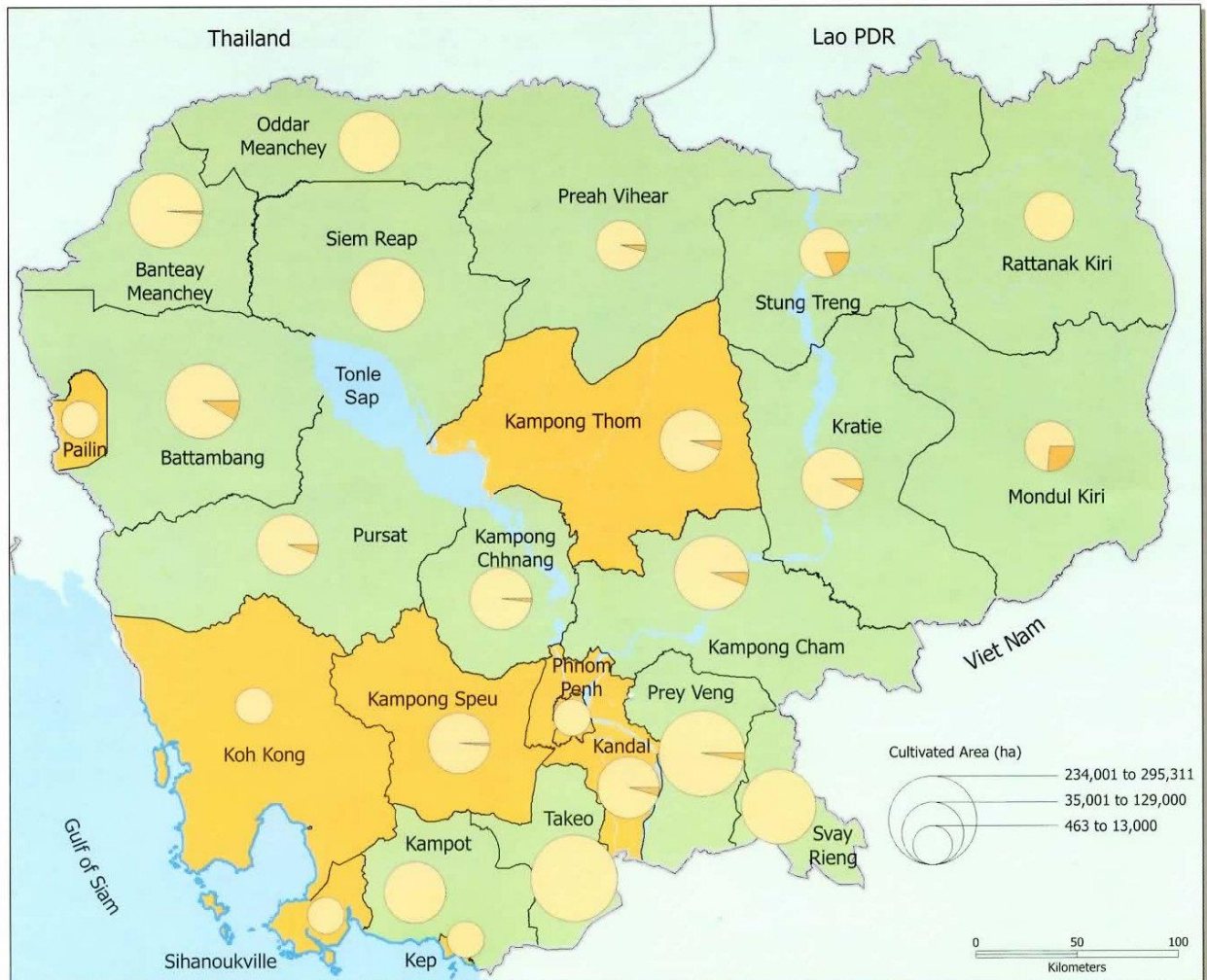

Fig.1 Den geografiska utbredningen av risproduktion i Kambodja. Källa: *The atlas of Cambodia: National poverty and environment maps, 2006, s. 87.*

Ett annat faktum kopplat till den geografiska aspekten i Figur 1 går att beskåda i Figur 2 som visar att all risproduktion inom Kambodja inte alltid utförs på de mest gynnsamma geografiska områdena sett till markens bördighet.

ökade även fattigdomen i Kambodja, samtidigt har det gjorts prognoser som tyder på att landets nationella fattigdomsindex kommer att fortsätta att öka marginellt. (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 5)

Kambodjas regering har upptäckt risodlingens viktiga roll i landets ekonomiska tillväxt och den strategiska betydelse det innebär vad gäller fattigdomsbekämpning och att trygga livsmedelsförsörjningen. Därför betonar den kambodjanska regeringen alltid risodlingens roll i sina planeringsdokument där jordbruket nämns. Denna särskilda uppmärksamhet har intensifierats genom att sätta hög prioritering på bevattningssystem och gödningsmedel i jakten att främja jordbrukstillväxt, istället för att försöka främja en utvidgning av jordbruksmarkerna. Andra högprioriterade åtgärder har varit riktade mot bättre förvaltning av bevattningsanläggningar och vattenresurser, samt att informera om hur bönderna bäst kan sköta jordbruket (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 5).

I den nationella planen för utveckling som skapades för perioden 2006-2010 så var ett av målen riktade mot att rissektorn skulle öka produktionen till 5,5 miljoner ton årligen. För att detta mål skulle kunna uppnås var Kambodja tvunget öka sin risproduktion med 20 % vilket innebar att ett delmål skapades som betydde en utökning av jordbruksmark från 20 % 2005 till 25 % fram till 2010. Men i mitten 2008 så justerades målet på en ökning från 5,5 miljoner ton ris till 7,5 miljoner ton fram till 2010. För att kunna följa de nya riktmärkena som sattes upp allokerades 990 miljoner dollar eller 13,8% av Kambodjas totala budget till jordbruk, markförvaltning, säsongsrödor (består för det mesta av ris) och landsbygdsutveckling. (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 5)

Utveckling av bevattningssystem har setts som en nyckelidé för att utveckla risodlingarna och bevattningen. Innebörden blev att Kambodjas regering ville prioritera förbättringar av det nuvarande bevattningssystemet och förvaltningen av det, detta genom att satsa med offentliga investeringar. I nästa plan som gjorts för perioden 2010-2014 skall en tredjedel av all forskningsanslag läggas på jordbruk- och vattenforskning för att fortsätta utvecklingen av risodlingarna. (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 6)

Med Mekongfloden har Kambodja gott om vattenresurser för jordbruk, men även gott om jordbruksbar mark som är oanvänd. (The Atlas of Cambodia, 2006, s. 68-70) För närvarande använder Kambodja enbart 30 % av dess jordbruksbara marker som är betydligt mindre än vad som görs i Kambodjas grannländer. (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 8)

Eftersom Kambodja inte har exploaterat all brukbar mark och vatten för jordbruk så finns det en stor potential att speciellt öka risproduktionen genom att expandera jordbruken och bygga ut fler bevattningssystemen. Även produktiviteten skulle potentiellt kunna öka då Kambodjas produktivitet på risfälten är lägre jämförelsevis med dess grannar. Ett sätt att hjälpa bönderna uppnå detta skulle kunna vara riktade satsningar på att informera jordbrukarna om hur de kan utveckla sina arbetsmetoder som inte kräver en massa modern teknologi, gödsel eller nya bevattningssystem utan på ett billigt sätt intensifiera risproduktionen genom olika risodlingstekniker som har med plantering att göra. (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 9)

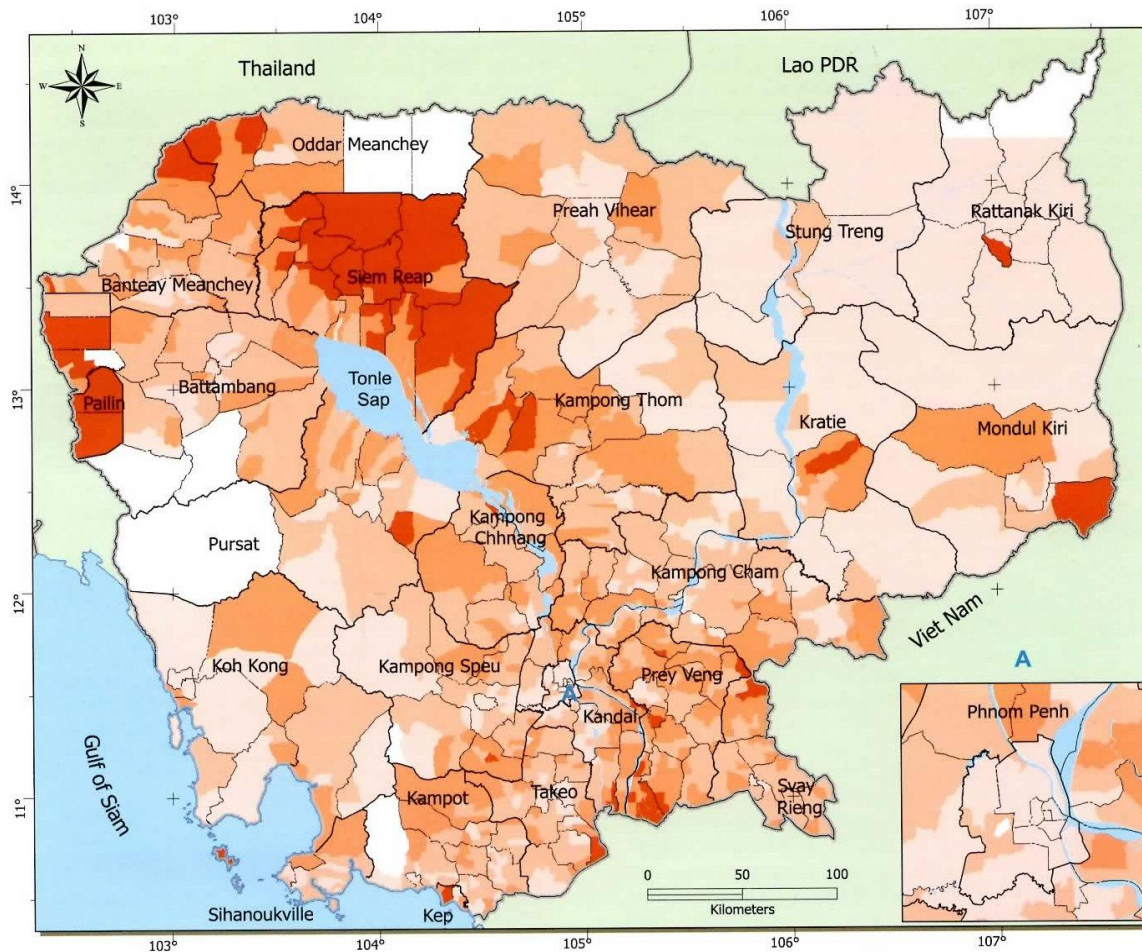
Trots all potential som finns så är det en hel del utmaningar som sätter upp begränsningar på den Kambodjanska jordbrukaren. Utmaningarna kan vara otillräckligt med gödsel, underutvecklad bevattningsanläggning. De topp tre hindren till varför det finns begränsningar som påverkar böndernas jordbruk är bristen på bevattningsnätverk, föråldrade verktyg samt förfalskade och för höga gödselpriser. (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 10)

Den Kambodjanska regeringen subsidierade under både 80 och 90-talet gödsel, men sedan 1997 så kom gödseln in på den privata marknaden och subsidieringarna slutade. På senare år har höga gödselpriser hindrat bönder från att korrekt tillämpa en lämplig mängd av gödselmedel. I en jämförelse med grannländerna som delar liknande jordar och temperaturförhållanden med Kambodja, så använder kambodjanska bönder betydligt mindre gödselmedel. (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 10)

Täckningen av bevattningssystem i Kambodja borde vara föremål för kritik då den är väldigt undermålig jämfört med andra länder i Sydostasien. Enligt Kambodjas regerings beräkningar är ca 18 % av den odlingsbara marken i Kambodja utrustad med bevattningssystem. De flesta av bevattningssystemen är även i ett seriöst tillstånd av allvarig försämring medan enbart 20 % av bevattningssystemen är fullt funktionella. (Bingxin & Xinshen, 2011, s. 11)

5.4 Fallstudier i Kambodja

För att få en bra geografisk överblick över Kambodjas sociala struktur visar figur 3 nedan hur fattigdomen i landet ser ut. Man kan i bilden urskilja stora skillnader från region till region. Nedan kommer vi att presentera tre exempel på fallstudier som vi genom litteraturen gjort.

Legend

Poverty Rate
(CSES 97 + Census 98)

- > 75% poor
- 50 - 75% poor
- 25 - 50% poor
- < 25% poor
- No Data

Water Body

District Boundary

Provincial Boundary

International Boundary

Fig. 3 Fattigdomskarta över Kambodja. Källa: *The atlas of Cambodia: National poverty and environment maps, 2006, s. 13.*

5.4.1 Exempel 1: Inkomstflöden i byn Buon

Det är vanligt med remittances i Kambodja, både från större städer men även från grannländer som till exempel Thailand. Det är framför allt unga singel kvinnor som jobbar i klädfabriker eller unga män som jobbar inom byggsektorn som skickar remittances hem till sina familjer i de rurala byarna. Ett exempel är från by Buon där 35 % av befolkningen fick remittances på detta sätt, i dessa fall jobbade de flesta i huvudstaden Phnom Penh. I Buon var det 17 hushåll

av totalt 64 som inte hade någon familjemedlem som arbetade i Phnom Penh och som kunde skicka så mycket pengar att det till stor del påverkade hushållet. I samma by hade man främst inte jordbruk som största inkomst källa, bara 3 av 64 hushåll drev jordbruk främst och då handlade det om grisuppfödning. När det kommer till risets roll i Buon var det två hushåll som sysslade med bearbetning och handel med risprodukter. De vanligaste inkomskällorna var remittances från Phnom Penh - 37 hushåll, mindre affärsverksamheter ägnade 11 hushåll sig åt främst och 10 hushåll ägnade sig främst åt tillverkning av rep. (Biddulph, 2010, s. 176, 177)

Risjordbruk är fortfarande en stor och viktigt ekonomisk aspekt i Buon, även om det inte är den största inkomstkällan längre. Till exempel var det bara ett hushåll som inte hade någon form av risproduktion alls. Men hushållen äger ofta små marker och med små marker blir det inte särskilt stor avkastning på skörden. Vanligast var att risskörden täckte upp hushållens ris konsumtions behov under 6-9 månader. Mellan fem och 10 hushåll säger sig producera så mycket ris att det kan tillgodose hushållets årskonsumtion och bara fem hushåll sålde och tjänade pengar på sin risproduktion och av dessa fem var det inget av hushållen som hade risproduktion som sin största inkomstkälla. Den genomsnittliga avkastningen är 1.5 hektar vilket kan jämföras med Kambodjas genomsnittliga som ligger på 1.79. (Biddulph, 2010, s. 183, Shams, 2001, s. 3) Biddulph skriver att man inte kan se Buon som primärt en risodlings by och att risodlingens roll är på nedgående då hushåll sysslar med andra inkomstaktiviteter. Då byn gränsar till andra byar som har rismarker som tillhör dem så är det inte heller sannolikt att det kommer uppkomma några nya större landarealer att odla på utan Biddulph menar att det är främst om det sker teknologiska framsteg inom risproduktion som gör att avkastningen mångdubblas som det är troligt att fler börjar ägna sig åt risodling i Buon. (Biddulph, 2010, s. 183-185)

5.4.2 Exempel 2: Babaong & Trapeang Prei

McAndrew (1998) skriver att i byn Babaong så hade brukbar ris jord ökat dramatiskt under en 10-års period (1986-1996). Ökningen var 66 % och var i låglands risjordbruk vilket berodde främst på att man installerat bevattningspumpar men även att man hade effektivare säd och bättre gödningsmedel. I byn fanns 19 hushåll som ägnade sig åt risjordbruk av totalt 22 och av dem var det sex hushåll som täckte sitt eget risbehov utan att behöva låna av andra. Åtta av hushållen var tvungna att låna pengar med ränta för att tillgodose produktions kostnader. De ägnade sig även åt andra aktiviteter och då främst i närliggande större byar som exempelvis

snickare, som cykeltaxi chaufför i Phnom Penh eller på handelsmarknaden (McAndrew, 1998, s. 12, 16-17, 25-27).

I byn Trapeang Prei var förhållandena inte likadana skriver McAndrew, då hushållen i denna by hade mindre brukbar jord och ägnade sig åt jordbruk som en del av försörjningen och främst för eget bruk. I byn var det nio hushåll som ägnade sig åt risjordbruk och sju av dem hade mindre än 0.5 hektar av regn baserat risjordbruk. När hushållen inte hade tillräckligt med ris eller pengar gick de och lånade ris i byn Bat Doeng 3 km bort. Alla nio hushåll ägnade sig åt icke-jordbruks migrations arbeten, där de flesta jobbade inom byggsektorn i Phnom Penh. Andra försörjnings strategier de ägnade sig åt i byn var boskapsskötsel, fångade fisk och andra vattenlevande djur för egen konsumtion, odlade grönsaker på sin mark eller samlade vilda växter (McAndrew, 1998, s. 20, 29-30).

Den största skillnaden i risjordbruk mellan de båda byarna var att i Baboang hade man effektivare säd och gödningsmedel och hade tagit del av den nya teknologin med bland annat bevattningspumpar medan i Trapeang Prei ägnade man sig åt traditionellt risjordbruk och förlitade sig på regnvatten för att bevattna åkrarna.

5.4.3 Exempel 3: MOPS

MOPS²¹ är beställd av Världsbanken och är en del av Världsbankens fattigdoms undersökning. MOPS menar att den lokala politiken i områdena har misslyckats med sina åtaganden och därigenom hjälpt till att öka fattigdomen.

I MOPS studien med data från 2001-04 såg man att konsumtionen ökat i sex av nio byar och i tre hade den minskat. Man såg en länk mellan den minskade konsumtionen och fattigdom i de tre byar där konsumtionen minskat. Ett exempel är byn Kanchor som haft måttlig ökning av konsumtion, stark ekonomisk tillväxt och måttlig fattigdomsminskning medan den fattigaste byn Khsach Chi Ros hade högst fattigdoms ökning och konsumtionen 24 % under fattigdomsbarriär 2004-05. Ett av MOPS lösningar till fattigdomen är inte att enbart utveckla jordbruk utan att diversifiera inkomster. De menar att fattiga byar kan drabbas av mindre bördig jord och ingen bevattning vilket gör att avkastningen blir för dålig. De menar att byar som förbättrat sina inkomster har gjort just detta, diversifiera. Denna tanke går till viss del ihop med livelihood approaches och diversification vilket diskuterades i teori kapitlet. De byar som har sitt jordbruk, ofta små-skaliga, är beroende av inkomsten från det och har få andra inkomster vilket lett till dålig ekonomisk tillväxt och framför allt ett beroende av

²¹ Moving out of poverty study

jordbruket. Detta är ju det som economic development teorin ville sträva efter, även om de som sagt ville utveckla jordbruket och knappast tänkte i små-skaliga banor. Men kopplingen finns där. (Fitzgerald & Sovannarith, 2007, s. 25, 27, 49, 50, 52)

Inkomster från jordbruk i de lite rikare samhällena har ökat och minskat i de fattigare. Inkomster från andra inkomster har ökat så som egenföretagande men framför allt arbetskraft försäljning. Försäljning av arbetskraft är särskilt viktigt i de fattiga hushållen. 2004-05 var den viktigaste inkomskällan i tre välmående byar jordbruket och i två byar hade risproduktionen ökat mellan 2001- 05 och där var inkomsten från jordbruket viktig och hade under de nämnda åren ökat. I en by hade inkomsten från jordbruk minskat lite grann och detta berodde främst på att fler ägnade sig åt egen företagande. I de resterande byarna sjönk inkomsten från jordbruken. I alla de nio byarna ökade inkomsterna från egenföretagande. Rikare hushåll, menar MOPS, tjänar bättre på egen företagande än fattigare och de fattigare hushållen är mer beroende av att vara arbetskraft på jordbruken. I tre av byarna fann man att förbättringar under torrperioden inom risproduktionen hade skett mellan åren 2001-05. Två andra byar hade lyckats förbättra avkastningen från risproduktionen under regnperioden. Men även i de mest produktiva jordbruks byar hade man svårt att få in så mycket inkomst att man kunde betala av lån och liknande. Det vara bara rika hushåll med stora landarealer som lyckades dra vinst från den ökade produktiviteten. De flesta byar har fått någon form av bidrag från antingen en eller flera NGO:s eller mikro kredit lån (MFI). Återigen finns här olikheter mellan de rikare och fattigare byarna och hur man använder de pengar man lånat, de rikare använder pengarna för att öka produktiviteten för jordbruket medan de fattigare byarna använder pengarna för att hantera olika oförutsägbara händelser som kan uppstå eller har uppstått. (Fitzgerald & Sovannarith, 2007, s. 149, 151, 161, 162, 164, 166)

I MOPS studien fann de även att hushåll som leds av kvinnor tjänar mer än hushåll som leds av män inom jordbrukssektorn, de tjänade även mer på arbetskraft inom jordbruket. En nyckel punkt som framgick var att rikare hushåll i mer välbärgade byar i större utsträckning diversifierade sin inkomst. De mer välbärgade byarna har god produktivitet inom jordbruket samt andra möjligheter att utvidga inkomsten. De fattigare byarna var mer beroende av en eller två sysslor för sin inkomst och då främst jordbruket och i många fattiga byar såg MOPS en nedgång av risproduktiviteten. (Fitzgerald & Sovannarith, 2007, s. 154 - 155)

5.5 Diskussion

I teoridelen användes de teoretiker som ansågs ledande inom sina områden men de kunde inte direkt appliceras på Kambodja. Därför ersattes de i Kambodja delen med teoretiker som har direkt anknytning till landet. Detta genomfördes för att kopplingen mellan teori och Kambodja skulle kunna förstås.

Kambodja anslöt sig till WTO år 2004 och samtidigt gick MFA²² avtalet ut. Subsidiering av gödsel som landet ägnade sig åt på 1980-90 talen slutas det med 1997, genom avslutande av subsidieringen har gödsel blivit privatiserat. (Sjöholm & Sjöberg, 2005, s.5) Men Bezemer och Headey är oroliga för att frihandel kan utgöra handelshinder, i alla fall initialt i utvecklingsprocessen då det kan stagnera jordbrukssektorn. (Bezemer & Headey, 2007, s.3) Sjöholm och Sjöberg anser att det ligger stora externa utmaningar för Kambodjas handelsstrategi och för att exporten ska ta fart. (Sjöholm & Sjöberg, 2005, s. 25-26) Det har skett stor ekonomisk tillväxt mellan åren 2000-08, men fortfarande har landet relativt lågt BNP. Under samma period ökade jordbrukssektorn med 5,6 %, samtidigt har de senaste åren visat att Kambodjas jordbrukssektor utgjort en tredjedel av landets ekonomi. (Bingxin & Xinshen, 2011, s.4) Bezemer och Headey anser att när jordbruken nått en viss produktivitet kan de generera en tillräcklig och nödvändig vinstmarginal för att ekonomin skall kunna ta fart. (Bezemer & Headey, 2007, s.2) Detta kan kopplas ihop med Rostows teorier om take-off perioden. (Rostow, 1971, s.7-8)

Då jordbrukssektorn idag står för hälften av Kambodjas sysselsättning kan vi se teoretiker som Rostow, Bezemer och Headeys argumentationer om vikten för att utveckla jordbruket i ekonomin.

Bezemer och Headey menar att genom statligt stöd till jordbruken samt satsningar på utveckling kan göra att gödningsmedel och bevattningssystem blir mera tillgängligt för jordbrukarna. De anser även att staten ska bidra så kunskap blir mer tillgängligt om hur bönderna kan sköta sina jordbruk. (Bezemer & Headey, 2007, s.5) Whitfield vill satsa ytterligare på landsbygden genom bättre tillgång till mark, vatten, kredit, marknad samt andra anläggningar för att öka produktiviteten och effektivisera jordbruk och företag. (Whitfield, 2012, s.17-18)

Biddulph skriver i exemplet om Buon att ett sätt att få mer avkastning av risjordbruket är att införa nya teknologier. (Biddulph, 2010, s. 185) Detta har grannländerna gjort och är en stor

²² Multi fiber agreement

anledning till att Kambodja har lägre avkastning än de länderna. Dessa länder har bland annat tillägnat sitt jordbruk forskning och förbättringar med hjälp av gröna revolutionen teknik. (Shams, 2007, s. 22) Men Shams tar även upp att den ökade avkastningen kan föra med sig förändringar i biodiversiteten i våtmarkerna där riset växer. Dessa våtmarker innehåller viktig föda som till exempel räkor och fisk. Shams menar att föda i våtmarkerna är viktig för fattiga rurala hushåll, till och med lika viktigt som riset. Många utvecklingsteoretiker menar Shams beaktar inte denna aspekt utan tittar mest på hur man kan öka avkastningen på riset. Shams menar att i Thailand till exempel så har fisk och andra våtmarkslevande djur fått en tillbaka gång då risets avkastning ökats och i Vietnam har fisket minskat på grund av ökningen av insektsmedel under åren 1958-1983. Minskning av fiske och andra våtmarksdjur påverkar näringstillförseln för hushållen och därmed deras hälsa. (Shams, 2007, s.22, 23) För kambodjanerna är det idag billigare att importera ris från grannländerna men om man ser till den totala näringstillförseln med fiske och andra våtmarksdjur som lever i ris våtmarkerna så är det näringsmässigt ett bra alternativ att ägna sig åt risjordbruk. (Shams, 2007, s.24)

Turton (2000) skriver att ju mer valmöjligheter hushållen i Kambodja har ju bättre kan de hantera olika chocker som kan uppkomma. (Turton, 2000, s. 18) Med andra ord handlar det om att diversifiera sina inkomstaktiviteter vilket diskuterades i teorikapitlet. Hon fortsätter med att diskutera att det ofta antas att man måste öka risproduktiviteten i landet för att råda bukt på fattigdomen. Men hon menar att även om man ökar produktiviteten är det inte alls säkert att det når de behövande familjerna ändå. Turton tar upp McAndrews studie (1998) där han istället proklamerar för att en nyckelpunkt för botgöring mot fattigdom inte är ökad ris produktivitet utan snarare ökad ris självförsörjning. (Turton, 2000, s. 18-19) Sjöholm och Sjöberg menar att en ökning av produktiviteten inom jordbrukssektorn krävs för att take-off ska vara möjligt. (Sjöholm & Sjöberg, 2005, s.25-26)

Turton fortsätter att hon anser det viktigt att beakta såväl lokalt samt nationellt perspektiv (mikro-makro) och att livelihood strategier måste se till skillnader i inkomstkällor i Kambodja. Livelihood approaches i Kambodja menar Turton kan hjälpa till att länka samman olika regioner som idag är lokaltstyrda och livelihood kan hjälpa till att skapa organisering av olika faktorer och att livelihood kan ta ett steg tillbaka för att se helheten och på detta sätt kunna skapa bättre information om möjligheterna, begränsningarna samt mål och samspel om hur människor lever sina liv. (Turton, 2000, s. 19, 24)

Kambodjas stat har idag ett väsentlig budgetunderskott samtidigt som det finns en växande social och regional ojämnlighet i landet. Ett exempel på statens prioriteringar går att se i den ojämnliska utbyggnaden av fundamental infrastruktur. (Sjöholm och Sjöberg, 2005, s.18-19)

Bezemer och Headey anser att sådan utveckling är likgiltigt med urban bias vilket är kontraproduktivt till den statligt styrda satsningspolitik som Bezemer och Headey förespråker för jordbruket. Den ekonomiska utvecklingen i Kambodja har till större delen varit koncentrerad till några få storstäder, medan resten av landets inkomster stagnerat, uppnått konstant fattigdom och liten eller ingen tillgång på sjukvård och detsamma gäller tillgången till grundläggande utbildning. Detta är symptom på urban bias som Bezemer och Headey varnade om. (Bezemer & Headey, 2007, s.3)

6. Slutsatser

Från både ett livelihood och economic development perspektiv går det att se Kambodja som ett land där jordbrukssektorn och framförallt vad gäller risodling har stått för större delen av sysselsättningen. En utveckling som skett de två senaste decennierna är att hushållen på landsbygden inte är lika beroende av jordbrukssektorn, trots det står många med ena foten kvar i sin traditionella risodling och med andra foten i något annat yrke som genererar mera pengar.

Med Kambodja som exempel har vi sett att jordbrukets roll i ekonomin tillsammans med levnadsförutsättningar har förändrats och bildat ett mer integrerat förhållande. Dessa förhållanden existerar mycket för att hushållen har börjat diversifiera sina inkomster och en process av av-bondefiering (depeasantization) har startat. Detta har påverkat inkomster men även kulturellt och hur de ser sig själva, något som kan ske i stadiet the drive to maturity inom Rostows modell för economic development. Människor har börjat ägna sig åt icke-jordbruks aktiviteter (deagrarianization) på landsbygden, de har även börjat diversifiera (diversification) sina inkomster med hjälp av en mängd olika aktiviteter i större städer som Phnom Penh där de arbetar med till exempel verksamheter inom garnindustrin, byggsektorn eller kör taxi och skickar tillbaka remittances till hushållen på landsbygden. Även remittances från grannländer som Thailand har ökat och är idag en stor inkomstkälla. Kambodja har under de senaste årtiondet utvecklat en ganska stark garnindustri som varit ett starkt bidrag till landets exporter. Garnindustrins starka utveckling i Kambodja visar tecken på take off stadiet, medan någon annan större industriverksamhet inte finns att tala om. Detta visar tecken på det ekonomiskt och kulturellt intergrerade förhållande som existerar i landet.

Jordbrukets roll idag är lite oklar då Kambodja måste tänka på matsäkerheten samtidigt som de vill exportera och tjäna pengar. Det går att anta att med en starkare jordbrukssektor skulle de kunna exportera mer och importera mindre och med denna bas gradvis övergå till en större industriverksamhet som kan generera mer kapital. Men att det skulle gå att utföra eller om regeringen och befolkningen själva skulle tycka detta vore intressant är svårt att sja om. Människor har som vi nämnt börjat diversifiera och verkar klara sig ganska så bra med det, så att de nu skulle återgå till jordbrukssektorn på heltid, verkar inte särskilt troligt. Enligt vår teoretiska referensramer ser vi att det finns mycket potential kvar för utveckling kvar inom jordbrukssektorn för Kambodja, det är en väg full av utmaning som ligger framför landet.

Vi anser att landet måste ta fram planer på hur avbondefieringen och diversifieringen kan gå till utan att skapa urban bias och missgynna jordbrukssektorn då den fortfarande knappast nått sin max potential för ekonomin. I kombination med att större företag helt tar över och effektivisera jordbruksektorn så kommer det finnas risk för att sysselsättningen sjunker inom jordbrukssektorn, och samtidigt måste nya ekonomiska relationer mellan landsbygd och urbana centrum skapas för att bygga gemensamma marknader. De nya ekonomiska relationerna mellan landsbygd och urbana centrum vara kordinerade från både statlig och lokal nivå annars finns det risk för att många människor inte vågar lämna sina risjordbruk på landsbygden helt till förmån för industrijobb i de urbana områdena.

Då vi tror att jordbrukssektorns produktivitet kommer att öka, medan Kambodjas sysselsättning inom jordbrukssektorn kommer minska till förmån för andra aktiviteter, ser vi en viss liknelse med våra teoretiska referenser. Men för att utveckla denna studie skulle egna fältstudier och intervjuer av människor, hushåll, företag och regeringsorgan vara nödvändigt, men även att få en inblick i hur det är att leva i Kambodja. Denna inblick menar vi skulle ge oss ytterligare förståelse för de ekonomiska förhållanden och aktiviteter som finns i landet.

Att utveckla studien med andra utvecklingsteorier som Amartya Sens teorier eller att även beakta till exempel genus och utveckling aspekter skulle kunnat visa ytterligare dimensioner. Det finns även ett större antal forskare inom både economic development och livelihood approaches vars idéer man skulle kunna analysera och ta med i en mer omfattande studie.

7. Referenser

Artiklar:

Bezemer, D., & Headey, D. (2007). Agriculture, development and urban bias. *World development*, 36(8), 1342-1364.

Bingxin, Yu & Xinshen, Diao. (2011). Cambodia's Agricultural Strategy: Future development options for the rice sector. (2011). CDRI – Cambodia's leading independent development policy research institute, CARD – Council for agricultural and rural development, IFPRI – International food policy research institute.

Bingxin Yu & Shenggen Fan (2010). Rice production response in Cambodia.

Bryceson, D. F. (2002). The Scramble in Africa: Reorienting Rural Livelihoods. *World Development*, 30(5), 725-739.

Ellis, F. (1998). Household strategies and rural livelihood diversification. *Journal of Development Studies*, 35(1), 1 - 38.

Ellis, F., & Biggs, S (2001). Evolving themes in rural development 1950s-2000s. *Development policy review*, 19(4), 437-448.

Hasselskog, M, & Chanthou, K, & Charya, C. (2000). Local governance in transition. *Villagers' perceptions and SEILA's impact*. Appendix 1. UNDP/UNOPS, CARERE & SEILA.

McAndrew, J. P. (1998). Interdependence in household livelihood strategies in two Cambodian villages.

Ministry of Cambodia, UNDP Cambodia. (2011). Climate change and agriculture. Cambodia human development report 2011.

- Rigg, J. D., & Nattapoolwat, S. (2001). Embracing the global in Thailand: Activism and pragmatism in an era of deagrarianization.
- Rigg, J. D. (2006). Land, livelihoods and farming: Rethinking the links in the rural south. *World Development*, 34(1), 180-202.
- Rigg, J. D., & Salamanca, A., & Parnwell, M. (2012). Joining the dots of agrarian change in Asia: A 25 year view from Thailand. *World development*.
- Rostow, W. W. (1971). The stages of economic growth – A non communist manifesto.
- Sjöberg, Ö & Sjöholm, F. (2005). Cambodia – Ready for an economic take-off? Sida.
- Scoones, I. (2009). Livelihoods perspectives and rural development. *Journal of peasant studies*, 36(1), 171-196.
- Shams, N. (2007). Contribution of rice field ecosystems to food security strategies in northwest Cambodia. *Journal of sustainable agriculture*.
- Turton, C. (2000). The sustainable livelihoods approach and programme development in Cambodia.
- Whitfield, L. (2012). How countries become rich and reduce poverty: A review of heterodox explanations of economic development. *Development policy review*, 30(3), 239-260.

Böcker:

- Biddulph, R. (2010). Geographies of evasion: The development industry and property rights interventions in early 21st century Cambodia. Göteborgs Universitet.
- Fitzgerald, I., & Sovannarith, S. (2007). Moving out of poverty: Trends in community well-being and household mobility in nine cambodian villages. CDRI - Cambodia's leading independent development policy research institute.

Cambodia's Wildlife with Support from Danida & Phnom Phen, (2006). The Atlas of Cambodia – National Poverty and Environment Maps.

UNCDF (United Nations Capital Development Fund). (2010). Local Development Outlook Cambodia.

Internetkällor:

<http://www.cedac.org.kh/field%20note004.pdf>. (2010). Cambodian center for study and development in agriculture. (15/5-12)